

Scriptie

2021

De overstap richting natuurinclusieve landbouw

C. Steunebrink

ForFarmers B.V./ Aeres University of
Applied Sciences

10/26/2021

Voorwoord

Voor u ligt de scriptie ‘De overstap voor boeren richting natuurinclusieve landbouw.’

Dit onderzoek is gemaakt door Cas Steunebrink, student Bedrijfskunde & Agrifoodbusiness aan Aeres Hogeschool te Dronten. Hij is een student van 21 jaar op moment van onderzoek en wonende op een Agrarisch bedrijf gefocust op Aberdeen Angus vleesvee in Beuningen, wat ligt in Noordoost-Twente, te Overijssel. Hij is zelf zeer geïnteresseerd in natuurinclusieve landbouw en werkt hier thuis ook al mee. Hij wil graag zien hoe de toekomst van de agrarische sector eruit zal gaan zien als er een toekomst is in natuurinclusieve landbouw.

Het onderzoek zal in samenwerking en voor ForFarmers B.V. te Delden worden gemaakt. ForFarmers B.V. is gefocust in veevoeding en is een handelsfirma's die voor dieren in de agrarische sector levert aan boeren in verschillende landen in de EU.

ForFarmers B.V. heeft interesse in hoe de agrarische sector in beweging is en speelt mee in hoe de boeren ontwikkelen en wat mogelijke toekomstige veranderingen zijn in de agrarische sector en dit heeft de vraag voor het onderzoek ontwikkeld.

Tijdens deze scriptie is samengewerkt met Larson Arendsen Raedt als mijn stagebegeleider en de collega's van ForFarmers B.V. om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden en ervoor te zorgen dat een kwalitatief correct en duidelijk verslag is gemaakt dat gebruikt kan worden in de praktijk voor mogelijke verschillende doeleinden.

Bij deze wil ik mijn begeleiders bedanken van ForFarmers B.V. en van Aeres Hogeschool voor de samenwerking en fijne begeleiding in deze periode.

Ik wens u ook alvast veel leesplezier toe bij dit onderzoek.

Cas Steunebrink

Te Delden

26-10-2021

Inhoud

Voorwoord	1
Samenvatting	4
Summary	5
Inleiding	6
De Probleemstelling	16
Hoofdvraag	16
Deelvragen	16
Doel van het onderzoek	17
Plan van aanpak	18
Beantwoording van de deelvragen	18
Verwerken van data	21
Planning	22
Resultaten	23
Waarom zou een boer overstappen naar natuurinclusieve landbouw?	23
Hoe kan een boer overstappen naar natuurinclusieve landbouw?	24
Agroforestry	24
Akkerranden	25
Niet scheuren	25
Strokenteelt	25
Kruidenrijk grasland	26
Weidevogelbeheer	26
Natte teelt	27
Hoe zit de regelgeving in elkaar m.b.t. overstappen naar natuurinclusieve landbouw?	28
Gewassen	28
Milieu	29
Grond	30
Wat kunt u waarvoor inzetten?	31
Co2 en depositie	31
Wat zijn de voor- en nadelen van natuurinclusieve landbouw?	33
Voordelen	33
Nadelen	34
Welke problemen kunnen mogelijk optreden bij de overstap naar natuurinclusieve landbouw?	36
Hoe zal natuurinclusieve landbouw er in de toekomst uit gaan zien?	37
Conclusie & Aanbeveling	39
Discussie	42

Deelvraag 1.....	42
Deelvraag 2.....	42
Deelvraag 3.....	43
Deelvraag 4.....	43
Deelvraag 5.....	43
Bronnen	44
Bijlagen	48
Vragen voor natuurinclusieve veehouders	48
Vragen voor belangenbehartigers.....	49
De toekomstvisie van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit	50

Samenvatting

De laatste jaren wordt de discussie over wat er met de agrarische sector moet gebeuren steeds groter. Hierin wordt gezegd dat er voor een oplossing moet worden gezocht om ervoor te zorgen dat natuur en milieu verbeterd wordt, terwijl de agrarische sector het doel heeft om door te gaan op mogelijke manieren. De agrarische sector kijkt naar mogelijke toekomstperspectieven, aangezien de regelgeving er nu op duidt dat natuur een belangrijker deel gaat uitmaken van de samenleving hiervan, waardoor boeren mogelijkheden kunnen of moeten leren kennen door samenwerking met natuur. Hierbij speelt natuurinclusieve landbouw in de toekomst mogelijk een grote rol.

Natuurinclusieve landbouw speelt sinds 2014 een steeds grotere rol in de agrarische sector. Doordat de overheid regelingen toe past ten voordeel van natuur, ziet de agrarische sector mogelijkheden om samen te werken met natuur om toekomstperspectief te bieden voor boeren die op andere manieren mogelijk niet verder kunnen doordat natuur handelingen op het bedrijf onmogelijk zou maken.

De laatste tijd twijfelen steeds meer boeren over wat de mogelijkheden zijn met de betrekking tot het gebruik van natuur op het bedrijf. Dit maakt het dat er meer mogelijkheden ontstaan in het gebruik van natuur en de samenvoeging van meerdere aspecten in de sector. Hierbij horen bijvoorbeeld het gebruik en toepassen van akkerranden, agroforestry, kruidenrijk grasland of weidevogelbeheer.

De regelgeving voor natuurinclusieve landbouw is nog niet helemaal klaar voor het totaalgebruik in de agrarische sector. De regelgeving kan op sommige momenten tegenstrijdig zijn met de aanpassingen die worden gedaan om natuurinclusieve landbouw succesvol toe te passen. Dit betekent soms dat de toepassingen niet kunnen worden gedaan zonder grote opofferingen in het bedrijf. Hierdoor zal de regelgeving mogelijk aangepast moeten worden om natuurinclusieve landbouw mogelijk te maken voor de boeren die hier compleet deel aan willen nemen.

Bij het gebruik van natuurinclusieve landbouw zijn bepaalde voor- en nadelen betrokken. Het gaat hierom vooral over de gebruiken en toepassen van de vormen van natuurinclusieve landbouw. De kosten van het gebruik van natuurinclusieve landbouw kunnen namelijk hoog oplopen. Dit betekent dat dit zou kunnen afhaken bij bepaalde agrariërs. Ook kunnen er problemen optreden wanneer natuurinclusieve landbouw wordt uitgevoerd. Bodemkwaliteit en grondrechten kunnen veranderen wanneer natuurinclusieve landbouw wordt uitgevoerd op de grond van de agrariër.

Natuurinclusieve landbouw brengt een aantal voordelen met zich mee. De kans is aanwezig dat er subsidies mogelijk worden gesteld vanuit verschillende betrokken organisaties om natuurinclusieve landbouw toe te passen op het bedrijf. De subsidies worden beschikbaar gesteld om ervoor te zorgen dat de vormen van natuurinclusieve landbouw toegepast gaan worden om natuur en milieu te verbeteren.

De toekomst van de agrarische sector is nog niet altijd zeker, maar er zijn wel doelen die gesteld zijn voor de komende jaren waar de overheid naartoe streeft. Natuurinclusieve landbouw is hierin een zeer mogelijk aspect. De overheid ziet voor zich dat de agrarische sector in de toekomst aanpassingen gaat maken om natuur en biodiversiteit mee te nemen in de beslissingen die worden gedaan op de bedrijven en de grond.

Summary

In recent years, the discussion of what needs to happen in the agricultural sector becomes seemingly bigger. There is said that there needs to be a solution to make sure that a solution will be found so that nature and the environment can be improved, while the agricultural sector is able to keep operating with the best possibilities. The agricultural sector in the Netherlands looks at possibilities in the future, seeing it will be almost certain that the government will pursue the rules so that nature will be one of the most important factors regarding the agricultural sector. This makes it that farmers should work with the possibilities to make agriculture and nature one thing.

Nature inclusive agriculture started playing a role in the agriculture since 2014. This has been an increasing topic since. Because the government regulates rules towards nature, the agricultural sector is seeking possibilities to work together with nature to acquire a vision for the future of the farmers and their farms. It will make sure that farmers are able to have a future with their farms, if they would be stuck otherwise if the regulations on nature would hinder their agricultural practices.

Farmers are more in doubt lately about what would maybe be possible with the usage of nature. This makes it that possibilities start to exist regarding using more possibilities at once. These possibilities range from herbaceous grassland, field margins, Agroforestry or even bird management. These possibilities start to exist seeing the sector wants to find ways around the regulations that are set by the government.

The regulations for nature inclusive agriculture are not yet ready for a total usage in the agricultural sector in the Netherlands. Regulations can be counter intuitive against the changes that could be done to make nature inclusive agriculture possible and successful. This means that some changes will not be able without large sacrifices on the farm. Looking at that, it means that regulations should be changed to include this type of agriculture for the farmers who want to participate in this on a larger scale.

When committing to nature inclusive agriculture, there are some pro's and cons to the type of farming. It is mostly interpreted in the usage of certain types of the agricultural practice. The cost of applying these types of agriculture could be rather expensive and costs could run up very high. This means that some farmers would not like this and would stop considering it. There can also appear problems when applying the nature inclusive agriculture on the farm. Soil quality and ground rights could change when the type of agriculture is used on the farm.

Even though there are quite some disadvantages in nature inclusive agriculture, there are also some advantages in the usage of it. The chances of the applied types of nature on the farm being subsidized are rather high. The government wants farmers to apply it to the farms, so they subsidize the nature inclusivity on the farms to make sure that it will actually be used. A lot of money is set aside to make sure it will be applied to improve nature and improve the quality of the environment.

The future of the agricultural sector is still unsure nowadays, but goals are set by the government to what they think and want the future of the agricultural sector to be. Nature inclusive agriculture will probably be a big part of the plan they are wanting to take. The government wants the agricultural sector to make changes to include the nature and biodiversity in their decision making on the farms and in the soil.

Inleiding

De laatste jaren wordt er veel gediscussieerd over de toekomst van de landbouw (van Doorn, 2017). Wat er allemaal moet gebeuren met de landbouw en hoe de agrarische sector in de toekomst er uit gaat zien door veranderingen via politiek en bedrijfsaanpassingen voor mogelijke betere resultaten (van Wijk, 2019). Er wordt verteld dat er grote agrarische veranderingen moeten komen om bij te houden wat er verwacht wordt van de sector.

Natuurinclusieve landbouw heeft te maken met het gebruiken van de natuur in de bedrijfsvoering (de Boer, 2021). Het heeft ook vooral te maken met het gezond houden van grond, dier en natuur en eventueel samenwerken met organisaties die zich focussen op de natuur (Staatsbosbeheer, 2021). De rijksoverheid concludeert dat duurzame landbouw vereist is om de biodiversiteit te behouden, aangezien landbouw voor een groot deel zorgt voor biodiversiteitsverlies (M. Sanders, 2015). Natuurinclusieve landbouw werd in 2014 geïntroduceerd als ontwikkelingsrichting door de Rijksnatuurvisie, om verminderingen van de impact van landbouw op de natuur te verlichten, maar tot op heden heeft het nog weinig impact gehad in de gemiddelde bedrijfsvoering (J. Westerink, 2019). Natuurinclusieve landbouw hoort ook te zorgen voor het landschap en de specifieke soorten op het bedrijf. Dit om er voor te zorgen dat een groene infrastructuur kan blijven bestaan (J.W. Erisman, 2017).

De definitie

De definitie van natuurinclusieve landbouw verschilt nogal, liggend aan de website waarop gekeken wordt. Omdat er nog geen duidelijke definitie is, wordt er geïnterpreteerd wat de mogelijke definitie zou kunnen zijn. Universiteit Wageningen gebruikt de volgende definitie: *“Natuurinclusieve landbouw is een vorm van duurzame landbouw en onderdeel van een veerkrachtig eco- en voedselsysteem. Deze maakt optimaal gebruik van de natuurlijke omgeving en integreert die in de bedrijfsvoering. Daarnaast draagt natuurinclusieve landbouw actief bij aan de kwaliteit van diezelfde natuurlijke omgeving. Natuurinclusieve landbouw produceert voedsel binnen de grenzen van natuur, milieu en leefomgeving, met een positief effect op de biodiversiteit (van Doorn, 2017).”*

Over het algemeen kan deze definitie gezien worden als een sterke beschrijving van wat natuurinclusieve landbouw inhoudt. Deze definitie wordt door meerdere bedrijven en belangenbehartigers gebruikt, waaronder ook de Nederlandse Akkerbouw Vakbond (NAV).

Soorten natuurinclusieve landbouw

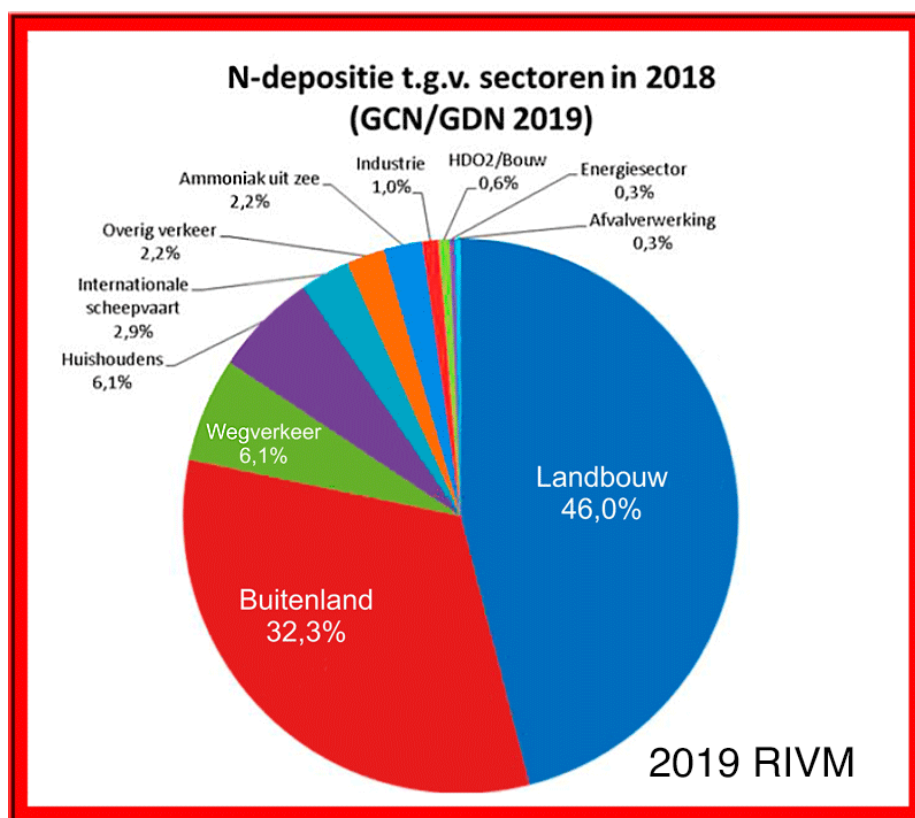
Deelnemen aan natuurinclusieve landbouw is op verschillende manieren mogelijk. Er is namelijk geen eenzijdige manier waardoor de natuur zich automatisch zal herstellen. Hierdoor zijn onderzoekers bezig geweest met het onderzoeken naar de verschillende soorten die mogelijk bij natuurinclusieve landbouw betrokken zouden kunnen zijn.

- Agroforestry: Agroforestry heeft vooral te maken met het plaatsten van bomen en struiken op percelen. Agroforestry is een verzamelnaam voor landbouwsystemen waarin bewust gestreefd wordt naar het introduceren van deze bomen en struiken. Het leidt tot de ecologische en economische interactie die het geheel groter maken dan de som van mono teelten (AgroForestry Nederland, 2020).

- Weidevogelbeheer: Deze vorm van bedrijfsvoering zorgt ervoor dat de weidevogels terug kunnen komen in het landschap. De laatste jaren is de aanwezigheid van de weidevogels als de grutto, kievit, de tureluur en de scholekster. Hier moet bijvoorbeeld worden gedacht aan een bouwstop van het land tijdens de broedperioede, het aanleggen van plasdras (het deels onder water zetten van het land) en extensieve beweiding van de grond (Bij12, 2020).
- Emissiearme vloeren: Deze manier van landbouw heeft te maken met de stikstof die wordt gecreëerd bij de melkveehouder. Met behulp van deze vloeren kan dit gereduceerd worden door bijvoorbeeld urine versneld naar de mestkamer afvoeren, of het compleet scheiden van urine en mest (Rijkswaterstaat, 2019). Deze vloeren zorgen mogelijk voor een reductie van stikstofdepositie.
- Kringlooplandbouw: Kringlooplandbouw zorgt ervoor dat de productie circulair is. Ook moet het ervoor zorgen dat de verliezen zo klein mogelijk zijn, en grond naast optimale benutting, vooral gezond blijft. Hierbij hoort ook de weidegang van de dieren stimuleren en het reduceren van antibiotica (Schouten, 2017).
- Biologische landbouw: Biologische landbouw is een langer bestaande vorm van landbouw met dier en natuur in de gedachten. Het onderhoudt vooral bodemgezondheid en ecosystemen. Biologische landbouw vertrouwt op ecologische processen, biodiversiteit en kringlopen, aangepast aan plaatselijke omstandigheden, in plaats van het gebruik van hulpmiddelen (GroenKennisnet, 2019).
- Natuurgrondbeheer: Bij deze taak verrichten boeren werk voor natuurorganisaties. Een boer kan hierbij bepalen wanneer de beste tijd is om het perceel te beheren, en door deze manier van grondbeheer blijft het perceel gezond. Deze manier van boeren reduceert de stikstofdepositie vergeleken met de standaard manier van dieren houden aangezien bemesten bijvoorbeeld niet mag. Een andere manier om deze grond te behouden is het extensief begrazen door de dieren. Dit zorgt ook voor onderhoud in het land, terwijl de grond en natuur niet beschadigt (Federatie Particulier Grondbezit, 2021).
- Vergroting biodiversiteit: Biodiversiteit is een mogelijke natuur van een natuurinclusieve bedrijfsvoering. Een mogelijke oplossing voor de vergroting van biodiversiteit is het gebruik van akkerranden. Dit zijn randen met kruiden en bloemen langs de rand van een perceel. Het heeft naast de vergroting van de biodiversiteit onder andere de functie van natuurlijke plaagbeheersing, met de intentie dat natuurlijke vijanden van plaaginsecten worden aangetrokken, maar ook gewasbestuiving en de verbetering van de waterkwaliteit in en rondom het perceel (Landbouw met Natuur, 2020).
Er zijn natuurlijk meerdere manieren om meer richting de natuur te werken, maar dit zijn de mogelijk meest gebruikte en zullen ook mogelijk zeer interessant zijn voor de boer.

Stikstof

Een reden van de discussie over landbouw is het stikstofprobleem. Dit is een zeer controversieel probleem waar verschillende meningen in zijn en verschillende oplossingen gevonden voor moeten worden. Over het algemeen wordt hier gepraat over stikstof, maar dit is vooral de overhangende term. Als er over stikstof wordt gepraat, zit het probleem zich vooral in de ammoniak en de stikstofoxiden. Het stikstofoverschot heeft een effect op de biodiversiteit, samen met de klimaatverandering en natuurinclusieve landbouw wordt gezien als mogelijke oplossing voor dit probleem (Marie-José Smits, 2020). Volgens metingen en berekeningen die gedaan zijn, is er berekend dat van alle stikstof 46% van de landbouw komt, wat blijkt uit Figuur 1: De verdeling van stikstofuitstoot (Bron:RIVM). Nederland zou met landbouw en natuurbescherming niet in balans zijn. De depositie van de landbouw zou de biodiversiteit in natuurgebieden sterk aantasten. De Nederlandse regering wil veranderingen doorvoeren in de agrarische sector, waardoor boeren minder stikstof zouden uitstoten. Dit zal zorgen voor hogere productiekosten en een maximale bezetting van dieren. Door deze regels is er onvrede bij de boeren en er is ook onzekerheid, over wat de overheid nog meer door zal voeren met betrekking tot regels voor de agrarische sector.

Figuur 1: De verdeling van stikstofuitstoot (Bron:RIVM)

Interesse in natuur

Meerdere natuurorganisaties beginnen interesse te tonen in de natuur, het behoud en de verzorging ervan. Samen met de politieke partijen in Den Haag en de provincies, wordt het onderwerp steeds meer in de media en bekendheid gebracht (NMF, 2020). De overheid is tegenwoordig bezig met natuurverbetering en het ministerie van landbouw is van plan landbouwbodems duurzaam te laten beheren in 2030 (C. Blokhuis, 2020). Aangezien steeds meer bedrijven en belangenbehartigers hier aandacht aan besteden en er vanuit de sector ook steeds meer interesse komt, wordt het mogelijk voor de boer een steeds groter aandachtspunt in de bedrijfsvoering. Dit betekent ook dat er steeds meer mogelijkheden ontstaan om hier aan deel te nemen (NationaalGroenFonds, 2020).

Wanneer over de agrarische sector wordt gesproken, wordt er een steeds grotere maatschappelijke druk uitgevoerd, om te zorgen voor klimaat en natuur. Een brede kant van natuurorganisaties hebben zich gekoppeld om het initiatief 'Deltaplan Biodiversiteitsherstel' op te richten, met de focus om landbouw te gebruiken als oplossing voor de problematiek die zich afspeelt in de natuur (Melman, 2020).

Sinds een aantal jaren wordt er meer gesproken over natuurinclusieve landbouw en wat mogelijk het effect hiervan kan zijn. De vraag is of deze soort van landbouw effectief is en wat het standpunt van de boeren is over dit onderwerp, aangezien er onzekerheid is over hoe de sector er in de toekomst uit gaat zien (GroenKennisnet, 2020). Dit betekent dat boeren niet gelijk staan te springen om veranderingen door te voeren. Maar wat kan er gedaan worden zodat boeren de mogelijkheden gaan benutten? En wat betekent Natuurinclusieve landbouw nu eigenlijk voor de toekomst van de melkveehouder en over het algemeen de agrarische sector?

Agrarisch natuurbeheer geeft de mogelijkheid om financiële compensatie mogelijk te stellen. Deze compensatie is mogelijk om voor boeren de stimulans uit te brengen om aan deze soort van landbouw te werken en op een andere manier producten te produceren. Natuurinclusieve landbouw richt zich op de ontwikkeling van diverse verdienmodellen buiten de standaard productprijzen. Dit komt door de vermindering van kwantiteit die de verandering van productieproces met zich meebrengt. De grond wordt door de vormen verandering van landbouw niet altijd optimaal gebruikt en hierdoor kan de maximale opbrengst niet uit de grond worden gehaald. De productie wordt aangepakt en hierdoor is het niet mogelijk om het maximale uit grond en dier te halen. Hierdoor zijn boeren niet altijd even enthousiast om over te stappen van bedrijfsvoering. Het brengt kwaliteit en kwantiteit omlaag en hierdoor zou de opbrengst van producten lager liggen dan wanneer aan reguliere bedrijfsvoering wordt gedaan. De focus van natuurinclusieve landbouw heeft hierbij vooral te maken met verduurzaming van productie en het geeft de mogelijkheid een marktpositie op te bouwen waar verschillende inkomstenbronnen gecombineerd kunnen worden. Financiële steun vanuit de overheid ligt voor de hand bij het overstappen, de mogelijkheid is er om dit via het GLB (Gemeenschappelijk Landbouwbeleid) te regelen, maar vaak wordt dit niet gedaan en er is tot nu toe nog weinig effect zichtbaar. (Melman, 2020)

Veranderingen in de sector

Naast de druk richting de agrarische sector, wordt de druk om landbouw te verbeteren of veranderen, ook druk opgevoerd vanuit andere sectoren, die ook gebruik willen maken van de Nederlandse landbouwgrond. Hier horen bijvoorbeeld bij; De parken voor zonne- en windenergie, de woningbouw en de logistiek en infrastructuur (Melman, 2020). Deze sectoren willen allemaal de ruimte gebruiken die de landbouw op dit moment in handen heeft (W. Baan, 2020). Dit heeft niet alleen te maken met het gebruik van de grond, maar ook met de stikstofruimte die de agrarische sector in gebruik heeft, maar ook mogelijk gebruikt moet worden in de woningbouw om nieuwe huizen te bouwen (van Doorn, 2017).

De mogelijkheid bestaat dat de Nederlandse agrarische sector moet veranderen. Door de structurele druk en het mogelijke veranderen van het dieet van de consument, zijn er bedrijven die zich bezighouden met de mogelijke overstap naar andere soorten landbouw. De meeste boeren willen hun bedrijfsvoering aanpassen, als er maar een financiële compensatie tegenover staat (Duurzaam-ondernemen.nl, 2018). Over het algemeen willen ze natuur best meenemen in hun producten, als daar maar winst tegenover staat (De Heer, K., 2006).

Door de jaren heen, zijn er onder andere keurmerken georganiseerd die het mogelijk maken natuurinclusieve, of andere soorten duurzame landbouw, een voordeel te geven door het geven van extra rendement op de producten wanneer aan bepaalde doelstellingen wordt voldaan. De keurmerken geven boeren die twijfelen een extra mogelijkheid om het veranderen van bedrijfsvoering. Onder deze keurmerken vallen bijvoorbeeld;

- Biologisch: Dit keurmerk is verplicht op alle voorverpakte biologische producten in de EU. Het keurmerk is herkenbaar aan een groen logo in de vorm van een blad dat bestaat uit twaalf sterren (Bionext, 2020).
- Weidemelk: Weidemelk-koeien lopen ten minste 120 dagen per jaar minstens 6 uur per dag in de wei. Koeien in de wei kunnen vrij grazen, rusten, rondlopen en kuddegedrag vertonen, wat goed is voor het welzijn van de koe (Keurmerkenwijzer, 2020).
- Planet proof: On the way to PlanetProof bewijst ('Proof') dat een product duurzamer is geproduceerd en daardoor een betere keuze voor natuur, klimaat én dier is (Planetproof, 2020).
- Beter leven: Het Beter Leven keurmerk van de Dierenbescherming maakt het mogelijk om dierlijke producten te herkennen die met meer oog voor dierenwelzijn zijn geproduceerd. Met een sterrenstelsel wordt aangetoond of de dieren een goed leven hebben gehad. Hoe meer sterren, hoe beter het leven van het dier was (VarkensinNood, 2020).

Belangenbehartigers

Wanneer wordt gekeken naar de agrarische sector, wordt vaak ook gekeken naar de belangenbehartigers die zich uiten over hoe er over de agrarische sector gedacht wordt. Er zijn in de agrarische sector een groot aantal belangenbehartigers, die zich focussen op verschillende kanten van de agrarische sector. LTO is een agrarisch belangenbehartiger die zich vooral richt op de boeren en tuinders. Ze zetten zich in voor de agrariër zelf, maar ook gezonde dieren en planten en een gezonde omgeving en hebben volop oog voor belangrijke maatschappelijke uitdagingen op het gebied van klimaat, energie, waterkwaliteit, natuur en landschap (LTO-Nederland, 2019). Ook zijn er belangenbehartigers die vanuit een ander perspectief naar de agrarische sector kijken. Hier hoort bijvoorbeeld Stichting Wakker Dier bij. Stichting Wakker Dier maakt zich sterk voor de dieren in de agrarische sector. Ze willen een einde aan de intensieve landbouw en willen dat de dieren anders worden behandeld dan dat ze nu worden (Wakker-Dier, 2021).

In de agrarische sector spelen natuurlijk veel meer belangenbehartigers, maar dit zijn een paar voorbeelden van Belangenbehartigers van beide kanten van het spectrum. De regels die worden gemaakt in Nederland, worden reeds in overleg gedaan met de belangenbehartigers van de sector. Regelgeving heeft de mogelijkheid conflicten tussen bepaalde belangenbehartigers te veroorzaken, wanneer de organisaties het niet met elkaar eens zijn wat er moet gebeuren in de sector.

Belangenbehartigers zijn de vertegenwoordigers van de sector. Zij kunnen op hogere schaal doorgeven waar de leden mee zitten. Hierdoor wordt door de overheid geluisterd naar wat deze organisaties te vertellen hebben en door een luisterend oor te hebben kunnen hierdoor regels worden gecreëerd. Dit laat zien dat belangenbehartigers een sterke invloed hebben op de regelgeving en aanpassingen die mogelijk gebeuren in de sector (Eric Hees, 2000).

Ook zijn er organisaties die zich intensief bezighouden met de natuur en het beheer van natuurgronden. Staatsbosbeheer is hier een voorbeeld van. Staatsbosbeheer is de grootste bos- en natuurbeheerder van Nederland. De organisatie heeft 273.000 hectare aan natuur in bezit en ontwikkelen duurzame initiatieven op het gebied van beschermen en beleven. Staatsbosbeheer werkt onder andere samen met boeren om duurzame landbouw te onderzoeken en promoten. Ze gebruiken namelijk een deel van eigen natuurgrond in om experimenten mogelijk te maken. Dit geeft een mogelijke kans om als veehouder met Staatsbosbeheer samen te werken. Ook compenseert Staatsbosbeheer de boeren wanneer een experiment uitgevoerd zal worden in samenwerking met de boer. 'Voor boeren die graag willen deelnemen, wordt het de uitdaging om natuur en biodiversiteit op een rendabele manier te integreren in hun bedrijfsvoering. Staatsbosbeheer faciliteert daarin met extra pachtgrond en gebruikszekerheid van de grond. Per situatie verschilt wat er nodig is om een experiment tot een succes te laten zijn.' (Staatsbosbeheer, 2021)

Mogelijkheden in natuurinclusieve landbouw

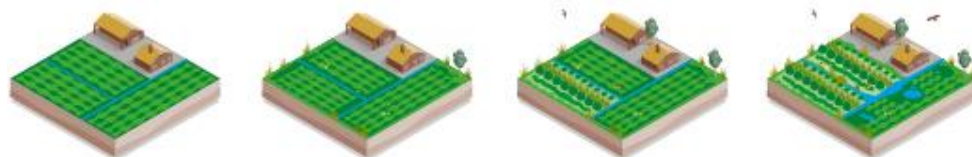
Er zijn meerdere mogelijkheden om te werken aan natuurinclusieve landbouw. De mogelijkheden worden steeds ruimer en er zijn ook steeds meer opties beschikbaar om bedrijven aan te passen. Er zijn hierbij verschillende ondernemingsmogelijkheden in het onderhouden van het bedrijf en er zijn daarnaast ook nog meerdere niveaus in het onderhouden hiervan. Hierbij wordt eveneens gesproken in het gebruik van de ligging van de boer, ten behoeve van de leefomgeving van onder andere biodiversiteit in plant en dier. Dit houdt in dat de biodiversiteit hersteld moet worden en de leefomgeving van plant en dier moet voedzaam worden, om de verschillende soorten te kunnen onderhouden.

Wanneer gekeken wordt naar natuurinclusieve landbouw, kan er onderscheiding worden gemaakt in 4 verschillende niveaus, met allemaal een eigen aanpak om mogelijke aanpassingen te kunnen doen op het bedrijf.

- Niveau 0: Bij niveau 0 wordt alleen gekeken naar de minimale wettelijke verplichtingen. Dit betekent dat er niet tot nauwelijks aan natuurinclusiviteit wordt gedaan. Hierbij moet gedacht worden aan de wettelijke regels voor het behouden van dieren en grond met betrekking tot het gebruik van antibiotica en pesticiden, en de kwaliteit van leven voor de dieren.
- Niveau 1: Er worden lichte aanpassingen gedaan richting natuurinclusiviteit. Op een deel van het land worden aanpassingen gedaan voor het bevorderen van biodiversiteit van een specifieke soort. Dit kan bijvoorbeeld worden gerealiseerd door natuur- en landschapsbeheer.
- Niveau 2: Verbeteringen van biodiversiteit worden gestuurd door optimaliseringen van kringlopen op het bedrijf, met meer ruimte voor het natuurlijk gedrag van de dieren, naast beheer van landschapselementen.
- Niveau 3: Een adaptief systeem, waarbij natuur een integraal onderdeel is van de bedrijfsvoering. Kringlopen zijn geoptimaliseerd en gewassen en vee passen bij de omgeving. Aanleg en onderhoud van landschapselementen en behoud van biodiversiteit zorgt voor een totaal systeem tussen bedrijf en natuur. (J. Westerink, M. Pleijte, 2020)

Niveaus van natuurinclusiviteit

Akkerbouw

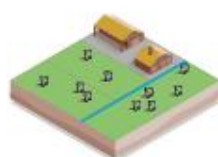

Niveau 0
Reguliere bedrijfsvoering

Niveau 1
Rand van het bedrijf
10 – 20%

Niveau 2
Helft van het bedrijf
50%

Niveau 3
Hele bedrijf
100%

Melkveebedrijf

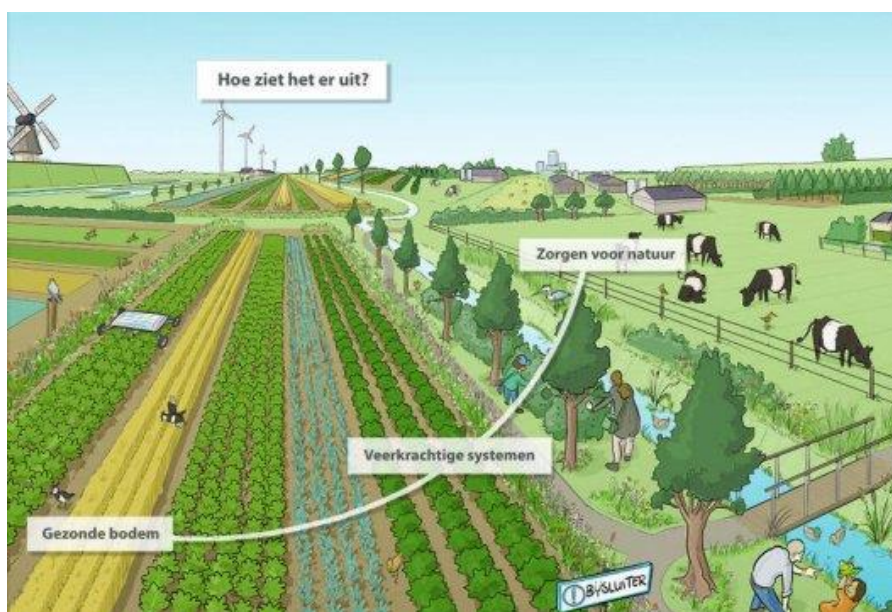
Figuur 2: De niveaus in natuurinclusieve landbouw (Bron: PBL)

Als naar de natuur wordt gekeken, wordt ook vaak naar Natura2000 gekeken. Natura2000 is een Europees netwerk van beschermde natuurgebieden. Hier worden dieren en planten beschermd om de biodiversiteit te behouden (Natura2000, 2021). Sinds een aantal jaren probeert de overheid boeren uit te kopen in de buurt van Natura2000 gebieden (BusinessInsider, 2020). Ze willen dit realiseren om de stikstofuitstoot in de buurt van deze gebieden te verminderen. Deze gebieden zijn mogelijk een groot risico voor de reguliere bedrijfsvoering, aangezien er 162 van deze gebieden zijn, verdeeld over heel het land (Natura2000, 2021) (Joost van Velzen, 2019).

De toekomst

Verduurzaming van de landbouw is een brede beleidsbeweging in Nederland, Europa en elders. Het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid van de Europese Unie is een van de meest invloedrijke onderdelen in dit onderwerp. De verduurzaming heeft te maken met het mestbeleid en de mate waarin mest en fosfaat het milieu in komt. Ook let het beleid op dierenwelzijn en het gebruik van dierbeschermingsmiddelen en gewasbeschermingsmiddelen om de impact in de natuur zo mogelijk te beperken (J. Westerink, M. Ploomp, F. Otterburg, M. Zanen, R. Schrijver, 2018).

Op dit moment is er een visie beschikbaar voor de ontwikkeling van natuurinclusieve landbouw. Dit betreft de rijksvisie die in 2019 is uitgebracht door het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) (Staatsbosbeheer, 2021). Het plan houdt in dat er een omslagpunt naar kringlooplandbouw moet worden gemaakt en dat dit de komende tijd een enorme impuls zal krijgen vanuit de overheid. Om belemmeringen te voorkomen, zullen kringloopboeren experimentergebieden toegewezen krijgen. Ook krijgt duurzame landbouw vorm door de wet aan te passen om het gebruik van kunstmest terug te dringen. Ook zal Staatsbosbeheer grond beschikbaar stellen als een boer natuurinclusief wil worden, maar onvoldoende grond heeft om dit uit te voeren (LNV, 2019).

Figuur 3: De toekomstvisie van natuurinclusieve landbouw (Bron: Groen Kennisnet)

Problemen bij overstappen

De overstap voor naar natuurinclusieve landbouw vanuit reguliere bedrijfsvoering is een grote stap, bij de veranderingen komt veel kijken en er zijn verschillende kansen om aan te passen en in te stappen op de beschikbare subsidies en plannen die reeds al bestaan. Er wordt gezegd dat de overstap te vergelijken is met een soort 'bottleneck'. Eerst moet er flink geïnvesteerd worden en op de lange termijn worden de resultaten van de overstap pas zichtbaar. Een voorbeeld hiervan is het verbeteren van de bodemvruchtbaarheid, door meer organisch materiaal in de bodem te verwerken. Dit past binnen het intrinsieke model van natuurinclusieve landbouw, maar het duurt jaren voordat hier een voordeel uitgehaald kan worden (M. Smits, 2019).

In verschillende delen in Nederland worden tests gedaan om te kijken naar wat mogelijk is en wat de effecten zijn van natuurinclusieve landbouw op de natuur. Per regio waar testen worden gedaan, wordt gekeken wat de beste test is om een mogelijk gewenst resultaat te krijgen. Op landgoed Twickel bijvoorbeeld; is Ekopart onderzoek aan het doen naar het gewenste resultaat van biologische landbouw. Deze pilot wordt gedaan met behulp van meerdere pachtboerderijen, met een visie voor voldoende financieel perspectief voor de toekomst. Hier wordt gekeken naar de mogelijkheden van de omschakelingen van bedrijfsstructuur en management naar een biologische vorm (Ekopart, 2019).

Figuur 4: Test met het gebruik van akkerranden (Foto: Cas Steunebrink)

Vanuit de afdeling mestwetgeving bij ForFarmers B.V. te Lochem zal onderzoek worden gedaan naar de mogelijkheden van natuurinclusieve landbouw, de toekomst van deze landbouw met betrekking tot de sector, kijkend naar of er structurele veranderingen nodig zijn en hoe boeren over deze soort van landbouw denken. Maar vooral ook om de informatie te geven om de boer te ondersteunen bij het overstappen naar deze nieuwe manier van bedrijfsvoering.

Het onderzoek zal een adviserende functie hebben voor alle deelnemers in de agrarische sector en hierdoor kan een mogelijk stappenplan geschetst worden over hoe gefunctioneerd kan worden deze bedrijfsvoering en wat de mogelijkheden zijn voor de toekomst van de agrariër en het effect van natuurinclusieve landbouw hierin. Er zal gelijktijdig data verzameld worden over de reeds bekende bedrijven, effectiviteit in de praktijk en de vergelijking van effectiviteit van de verschillende niveaus en soorten natuurinclusieve landbouw. Dit wordt gedaan zodat er bekend wordt wat de mogelijkheden zijn en wat de risico's zijn, wanneer aan een bepaalde soort natuurinclusieve landbouw wordt deelgenomen. Dit heeft bijvoorbeeld te maken met de onderzoeken over gedeelten en soorten natuurinclusieve landbouw die al toegepast worden in de praktijk en waar al onderzoek is gedaan naar deze specifieke toepassing.

Het tweede deel van het onderzoek zal gaan over de praktijk van de natuurinclusieve landbouw. Dit zal vooral betrekking hebben met boeren die al natuurinclusieve bedrijfsvoering toepassen, de effectiviteit van deze toepassing op het bedrijf van deze boer en hun visie op hoe de sector er in de toekomst uit zal gaan zien. De effectiviteit kan worden onderzocht door te kijken naar welke soort natuurinclusiviteit de boeren hebben toegepast, en hoe dit de bedrijfsvoering, biodiversiteit en natuurbelasting heeft aangepast. Daarnaast zal ook worden gekeken naar de politieke visie en invloed van belangenbehartigers. Aangezien hier mogelijk een invloed zit over wat de regelgeving kan zijn en de veranderingen in de sector voor de toekomst.

Er zal in dit onderzoek onder andere samengewerkt worden met organisaties die zich specialiseren in het natuurinclusieve onderdeel om een betrouwbaar en bruikbaar resultaat te realiseren. Hierbij wordt onderzoek gedaan naar praktijkresultaten en mogelijke bruikbaarheden op bedrijfsniveau. Er zal in dit onderzoek gekeken worden naar hoe natuurinclusieve landbouw toegepast kan worden om een succesvol bedrijfsresultaat te halen, zodat boeren deze vorm van bedrijfsvoering kunnen gebruiken om op een normale manier, met een toekomstperspectief verder te kunnen werken op het bedrijf. Er zal vooral gekeken worden naar een combinatie van gebruik van natuur om mogelijke toekomstperspectieven zichtbaar te maken, aangezien de regels in natuurinclusieve landbouw mogelijk kunnen worden gebruikt om bepaalde regelgeving voor de agrarische sector te kunnen omzeilen.

De Probleemstelling

Boeren weten de laatste jaren door regelgeving en berichten in de media, niet meer precies wat ze moeten doen en hoe ze hun bedrijf moeten aanpakken. Natuurinclusieve landbouw wordt de laatste tijd hierdoor vaak gezien als mogelijke oplossing om het bedrijf toch te laten draaien wanneer er mogelijk problemen optreden met de reguliere landbouw. Dat betekent dat er mogelijke vragen of problemen kunnen optreden, wanneer boeren willen overstappen naar deze bedrijfsvoering. Hierbij horen bijvoorbeeld vragen: “Is er wel een toekomst in deze bedrijfsvoering?” Of “Zie ik natuurinclusieve landbouw wel zitten?” De vraag is wat de oplossing zou kunnen zijn voor deze problemen. Zoals eerder vermeld wil een groot deel van de boeren aanpassingen maken, maar is het onder andere door de kosten soms niet mogelijk. Het kan namelijk een dure overstap zijn om van regulier aan te passen naar natuurinclusief.

Hoofdvraag

Wat is de visie van agrariërs richting natuurinclusieve landbouw en hoe kan een agrariër zo praktisch mogelijk overstappen naar natuurinclusieve landbouw?

Deelvragen

- Waarom zou een agrariër overstappen naar natuurinclusieve landbouw?
- Hoe kan een boer overstappen naar natuurinclusieve landbouw?
- Hoe zit de regelgeving in elkaar m.b.t. overstappen richting natuurinclusieve landbouw?
- Wat zijn de voor- en nadelen van natuurinclusieve landbouw?
- Welke problemen kunnen mogelijk optreden bij de overstap naar natuurinclusieve landbouw?
- Wat zal de toekomst betekenen voor natuurinclusieve landbouw en de deelname hieraan?

Deze deelvragen zullen het uiteindelijk mogelijk maken de hoofdvraag te beantwoorden. Wanneer deze beantwoord kan worden, kan het boeren helpen te beslissen om over te stappen naar natuurinclusieve landbouw, wanneer de intentie aanwezig is. Het gewenste resultaat van het onderzoek zal daarom ook uiteindelijk zijn; het helpen van de boer om verder te kunnen werken, als het op de reguliere manier bijna niet meer mogelijk is en wanneer deze aanpassing voor de veehouder een oplossing lijkt. De boer wordt ondersteund in het stellen van mogelijkheden voor het overstappen en het oplossen van de problemen die mogelijk optreden wanneer de agrariër aan het twijfelen is om over te stappen naar natuurinclusieve landbouw. Het onderzoek zal vooral betrekking hebben tot de grondgebonden veehouderij, met betrekking tot rundveehouders. Hier wordt het onderzoek op gericht en daar zal het resultaat uiteindelijk ook op gebaseerd worden. Ook zal het vooral de focus hebben naar het oplossen van problemen die boeren mogelijk hebben wanneer overgestapt wil worden naar deze soort van landbouw.

Doel van het onderzoek

Het is in dit onderzoek de bedoeling dat duidelijk wordt hoe een boer eenvoudiger kan overstappen naar natuurinclusieve landbouw, wanneer de wil er is. Er zal ook duidelijk worden gemaakt welke struikelpunten kunnen optreden wanneer er overgestapt wil worden. De mogelijke problemen en oplossingen om deze aan te passen, of te voorkomen, zullen bekend worden. Op dit moment is natuurinclusieve landbouw geen standaard en er zal worden gekeken of dit wel mogelijk is en of de animo aanwezig is, wanneer de steun ook aanwezig is, zodat er steun zou kunnen worden gegeven om ervoor te zorgen dat boeren op een verantwoorde en vertrouwde manier over kunnen stappen naar deze bedrijfsvoering, als het ook effectief en bruikbaar blijkt voor de sector en natuur. Op dit moment is de overstap lastig en ingewikkeld. Met het onderzoek zal geprobeerd worden de overstap minder complex te maken, met een groter voordeel voor de agrariër, zodat er voordelen aan beide kanten van het spectrum zullen zijn.

Een ander doel van het onderzoek is het verwerken van mogelijkheden voor aanzetten tot natuurinclusieve landbouw door middel van toekomstige verdienmodellen, subsidies en advies voor veranderingen van bedrijfsvoering naar natuurinclusieve landbouw. Een boer zal namelijk niet snel veranderen naar een andere manier van bedrijfsvoering, als het alleen maar negatieve impact zal hebben op hem of zijn bedrijf. Daarom zal er een duidelijke strategie aanwezig moeten zijn om ervoor te zorgen dat er geen problemen zullen plaatsvinden tijdens de overstap, waardoor het bijvoorbeeld niet mogelijk zou zijn mee te doen aan de regelingen waarnaar gestreefd wordt en dat wanneer er wil is, boeren kunnen worden overgehaald tot overstappen.

Het doel is het schetsen van een begaanbare weg richting natuurinclusieve landbouw. Om de problemen en vragen zo ver mogelijk op te lossen die de agrariër mogelijk heeft. Er zijn over heel Nederland meerdere voorbeelden over hoe er mogelijk gebruik gemaakt kan worden van de natuur en deze hebben allemaal hun eigen verhaal, met eigen bevindingen, waar overstappende boeren mogelijk veel van kunnen leren.

Dit onderzoek zal zich vooral richten op de mogelijkheden die zullen ontstaan en er mogelijk al zijn, om ervoor te zorgen dat de agrariërs steun kunnen krijgen, wanneer ze over zouden willen stappen naar natuurinclusieve landbouw. Er zal voor dit onderzoek onder andere worden samengewerkt met meerdere organisaties die in praktijk werken aan projecten betreffende tot natuurinclusieve landbouw, met mogelijk oplossingen van problemen in de overstap richting deze vorm van landbouw.

Het onderzoek zal geen betrekking hebben over het complete onderwerp, maar het beantwoorden van de vragen die er zijn zal specifiek betrekking hebben tot de overstap van naar natuurinclusieve landbouw en de problemen die zich hier mogelijk bij optreden. Het zal in belang zijn voor de agrariërs die over willen stappen, maar zich nog niet zeker voelen door mogelijke problemen die kunnen optreden, zodat de overstap wordt bevorderd en makkelijker wordt gemaakt voor deze agrariërs.

Plan van aanpak

Er moet eerst gedacht worden hoe onderzoek wordt gedaan. Om ervoor te zorgen dat mogelijk hulp geboden kan worden aan melkveehouders om over te stappen naar de natuurinclusiviteit, moet een duidelijke strategie en methode aanwezig zijn. Ook moet er mogelijk een stappenplan zijn waar boeren mogelijk gebruik van kunnen maken, als ze willen overstappen, zodat ze niet voor onverwachte problemen komen te staan. De boeren en andere vertegenwoordigers van de sector zullen vooral ten eerste benaderd worden via de telefoon. Tijdens dit telefoongesprek zal het onderwerp geïntroduceerd worden en de mogelijkheden die gevraagd worden, om ervoor te zorgen de boeren en vertegenwoordigers samen willen werken om de vragen van het onderzoek te beantwoorden. Er zal onderzoek gedaan worden naar reeds overgestapte boeren, om te kijken waar de problemen zitten en hoe mogelijke oplossingen kunnen worden gevonden zodat toekomstige overstappers zich hier op kunnen voorbereiden en mogelijk deze problemen kunnen voorkomen.

Beantwoording van de deelvragen

Wanneer er gekeken wordt naar het uitvoeren van het onderzoek, is een belangrijk onderwerp het plannen hoe de deelvragen beantwoord moeten worden. Dit zal ervoor zorgen dat onderzoek duidelijk en overzichtelijk zal zijn, zodat de deelvragen de hoofdvraag kunnen beantwoorden en ondersteunen.

- Waarom zou een boer overstappen naar natuurinclusieve landbouw?

Deze vraag kan mogelijk worden beantwoord door interviews met boeren die al gebruik maken van deze vorm van landbouw. Deze boeren hebben zelf de gedachtegang gehad. Door het gebruik van interviews en het ondervragen van rond de 10 ondernemers kan een schets worden gemaakt hoe er over deze vraag gedacht wordt. Dit geeft een relatief betrouwbaar resultaat en zal verschillende perspectieven laten zien. Om deze boeren te vinden zal op internet onderzoek worden gedaan naar beschikbare boeren en het niveau in hoeverre zij natuurinclusieve landbouw toepassen. Er zullen hierbij mogelijk verschillende meningen ontstaan en door meerdere boeren te vragen, kan een schets gemaakt worden over waarom de boer zou overstappen. Ook zouden belangenbehartigers en organisaties die bezig zijn met projecten over natuurinclusiviteit ondervraagd kunnen worden. Zij zijn vaak bij de sector betrokken en weten ook wat er speelt bij de boeren. Ze hebben de stem van de boer, dus zullen ook waarschijnlijk weten waarom boeren dit zouden doen. Deze kunnen worden gevonden door rekening te houden met welke projecten er op dit moment bezig zijn en via contacten bij ForFarmers en school zullen ook onderlinge contacten gevonden worden. Naast deze contacten zal er ook samengewerkt worden met meerdere natuurorganisaties in praktijkstukken om mogelijkheden te ontdekken.

Door deze vraag te stellen kan een veehouder die mogelijk aan het twijfelen, is uiteindelijk de overstap kunnen maken en de kans benutten om de bedrijfsvoering op zijn eigen bedrijf aan te passen. Er zal gevraagd worden aan agrariërs die zijn overgestapt waarom zij dat hebben gedaan, waardoor mogelijk een perspectief ontstaat waarom boeren over zouden stappen.

- *Hoe kan een boer overstappen naar natuurinclusieve landbouw?*

Wanneer onderzoek kan worden gedaan over hoe een boer het beste kan overstappen, zullen er op meerdere manieren onderzoek worden gedaan. Er kan op theoretisch kader gekeken worden naar literatuurstudies die aanwezig zijn, waar mogelijkheden beschreven staan. Ook is het mogelijk om te kijken naar de boeren die al overgestapt zijn, om te kijken hoe zij overgestapt zijn. Dit kan mogelijk inzicht geven over hoe deze boeren overgestapt zijn en waar ze rekening mee moesten houden. Hiernaast kunnen de projectorganisaties hierbij helpen. Zij weten de regels over hoe een bedrijf eruit zal gaan zien om natuurinclusief te worden. Zij zullen ook inzicht hebben in het overstappen naar natuurinclusieve landbouw. Hierbij horen bijvoorbeeld de organisaties die aan living lab meewerken, of organisaties als Staatsbosbeheer of natuurmonumenten. Een aantal van deze organisaties zullen geïnterviewd worden, naast de samenwerking met living lab Overijssel voor een project over dit onderwerp. Er zijn natuurlijk aanwezige voorbeelden met allemaal een eigen reden om over te stappen.

- *Hoe zit de regelgeving in elkaar m.b.t. overstappen richting natuurinclusieve landbouw?*

Wanneer gekeken wordt naar regelgeving, hebben de belangenbehartigers de meeste kennis over dit onderwerp. Zij vertegenwoordigen de boeren in de politiek, maar ook gebruiken zij de kennis van de politiek, om samen te werken met de boeren voor oplossingen. Zij zullen de regelgeving kennen en kunnen deze vraag beantwoorden. De regelgeving zal veranderen, dus wanneer veranderingen mogelijk doorgevoerd kan worden, zijn de deelnemers in de politiek de meest betrouwbare bron. Het zal hier gaan om ongeveer 5 tot 6 vertegenwoordigende groepen, om een zo duidelijk mogelijk beeld te schetsen vanuit verschillende hoeken uit de sector. Dit kunnen mogelijk zijn de natuurorganisaties zoals staatsbosbeheer, maar ook verenigingen zoals LTO, agractie, wakker dier en zelfs politieke partijen zoals de BBB, die druk zijn met het vertegenwoordigen van de landbouw, kunnen hierin ondervraagd worden.

- *Wat zijn de voor- en nadelen van natuurinclusieve landbouw?*

De voordelen en de nadelen kunnen onderzocht worden door te kijken naar literatuurstudies en hieruit resultaat te halen. Er zijn onderzoeken en studies gedaan naar het langetermijneffect van natuurinclusieve landbouw, met mogelijke neveneffecten hiervan. Naast de literatuurstudies zou mogelijk in de praktijk onderzoek kunnen worden gedaan. Een vergelijking tussen natuurinclusieve boeren en reguliere boeren zal kunnen worden gemaakt, om aan te tonen of een verschil duidelijk is tussen deze twee vormen van bedrijfsvoering. Wanneer de boeren mogelijkheden zien in dit onderzoek en samenwerking bevalt, is het mogelijk om bedrijfsbezoeken te plegen, om de effectiviteit in de praktijk vast te stellen. Er wordt hier onder andere gekeken naar voor- en nadelen op bedrijfsaspect, maar ook op financieel niveau.

- *Welke problemen kunnen mogelijk optreden bij de overstap naar natuurinclusieve landbouw?*

Om deze vraag te kunnen beantwoorden, zal kunnen worden gekeken naar de personen die hier ervaring mee hebben. Hier horen onder andere de reeds natuurinclusieve boeren, die deze problemen mogelijk zelf ervaren hebben, maar ook de projectorganisaties in natuurinclusieve landbouw, die boeren mogelijk kunnen helpen met het oplossen van problemen. Deze kunnen ondervraagd worden, zodat de mogelijke problemen gebruikt kunnen worden om deze te kunnen voorkomen bij andere boeren.

- *Wat zal de toekomst betekenen voor natuurinclusieve landbouw en de deelname hieraan?*

Om deze vraag te kunnen beantwoorden is het mogelijk om onderzoek te doen richting de politiek en alle belanghebbende in deze bedrijfsvoering. Onderzoekers en specialisten kunnen worden ondervraagd naar een mogelijk toekomstperspectief, aangezien zij veel ervaring hebben op dit vlak. Ook is het mogelijk om te kijken of de politiek hier een blik op heeft, aangezien zij hier mogelijk de regelgeving voor maken. Hieruit zou mogelijk een toekomstperspectief geschetst worden, dat mogelijk kan helpen de vragen te beantwoorden die boeren hebben.

Verwerken van data

Om uiteindelijk een duidelijke conclusie te kunnen trekken, is het verstandig om alle data goed uit te werken in het verslag, zodat het makkelijk door te nemen is en dat het duidelijk is waar welke informatie gevonden kan worden. Er zijn natuurlijk meerdere manieren om in deze manier de informatie goed te verwerken en de hieronder genoemde zullen onder andere gebruikt worden in het onderzoek.

- Grafieken

Grafieken zijn een handig hulpmiddel om ervoor te zorgen dat tekst duidelijk gemaakt kan worden, en een vergelijking gemaakt kan worden. In dit onderzoek is er de mogelijkheid om op meerdere momenten grafieken te gebruiken. Met voorbeelden zoals de veranderingen van de agrarische sector vergeleken met een aantal jaar geleden, of het effect van bepaalde soorten natuurinclusieve landbouw. Dit zal gedaan worden om te kijken welke vorm het beste bij de agrariër past en mogelijk welke vorm van landbouw het beste bij een bepaald gebied past. Er zullen grafieken worden toegepast die het verschil van inkomen zullen laten zien, bij een mogelijk gemiddelde hoeveelheid dieren op bedrijf, maar ook verschil van bodemkwaliteit en biodiversiteit. Dit wordt mogelijk gedaan door naar literatuurstudies te kijken, maar ook praktijkdoelen bestuderen. Deze grafieken kunnen helpen met het beantwoorden van meerdere deelvragen.

- Verwerkende interviews en onderzoek

Er zullen door meerdere mensen bepaalde standpunten gehouden worden. Om ervoor te zorgen dat deze specifiek zijn, zullen ze worden genoteerd en letterlijk worden geciteerd om ervoor te zorgen dat de juiste informatie in het onderzoek terecht komt.

Dit zal vooral belangrijk zijn in de interviews die gebruikt zullen worden in het onderzoek. Het is van belang dat de quotes en vermeldingen van deze mensen op de juiste manier gebruikt zullen worden en deze zullen per onderwerp voor de verwerking ingevoegd worden, om het per onderwerp zo overzichtelijk mogelijk op te stellen. Bij het onderzoek wordt ook het verzamelen van literatuurstudies betrokken. Deze zullen op de juiste manier verwerkt worden, waardoor meerdere deelvragen juist kunnen worden beantwoord door het toevoegen van literatuur en interviews.

- Verwerken tot eindverslag

Uiteindelijk zal alle data verwerkt worden tot een einddocument. Hierin zullen alle bevindingen staan en uiteindelijke conclusies kunnen worden getrokken uit de bevindingen en verkregen data. Doordat er uiteindelijk voldoende informatie beschikbaar zal zijn, is het mogelijk om een betrouwbare conclusie te trekken. Dit betekent dat de uitslag van het onderzoek duidelijk is en mogelijk bruikbaar kan zijn voor meerdere doeleinden en eventueel in de praktijk kan worden toegepast. De resultaten uit het onderzoeken van mogelijke problemen en de huidige toepassingen zullen duidelijkheid tonen om een betrouwbare conclusie te trekken.

Planning

Voordat er een onderzoek in elkaar gezet kan worden, moet er natuurlijk een duidelijke planning gemaakt worden met hoe de data gaat worden verzameld. Er zijn natuurlijk meerdere manieren om dit te doen, maar op dit moment lijkt het logisch om een stappenplan te maken, om te zien hoe wat wordt gedaan en dat alles in een bepaalde volgorde wordt gedaan, om de juiste structuur te krijgen voor het onderzoek en dat gegevens op een juist moment verzameld worden.

Stap	Doel	Datum
Stap 1:	Algemene kennis verzamelen, kennis verbreden over het onderwerp	10-7
Stap 2:	Probleemstelling onderzoeken	10-7
Stap 3:	Specifieke kennis verzamelen voor probleemstelling	15-7
Stap 4:	Probleemstelling en missende informatie vergelijken	15-7
Stap 5:	Voorbereiding onderzoek	19-7
Stap 6:	Contact sector	20-7
Stap 7:	Vraagstelling voor onderzoek sector	01-8
Stap 8:	Onderzoek in de sector, interviews en onderzoek in velden	15-8
Stap 9:	Noteren en verzamelen van data	08-9
Stap 10:	Verzamelde data verwerken en uitwerken	20-09

Deze gegevens zijn in de maanden mei tot en met september verzameld en verwerkt. Daardoor is er voldoende tijd om een betrouwbaar onderzoek te maken en goede data te gebruiken. Elke deelvraag zal zijn eigen onderzoek hebben en zal compleet beantwoord worden. Voor deze onderzoeken is er de kans dat er verschillende locaties in het land aanwezig zijn. Daarvoor is een auto aanwezig en de tijd om onderzoek te doen, voor dit onderzoek, is eveneens aanwezig.

Ook is er kennis aanwezig vanuit de afdeling mestwetgeving van ForFarmers. Hier is veel kennis aanwezig over regelgevingen, mestbeleid en fosfaatproductie bij de agrarische sector in Nederland. Vanuit ForFarmers wordt begeleiding gegeven over hoe de opbouw het beste gemaakt kan worden, waar het beste gezocht kan worden en relatieve informatie zal gedeeld worden voor een zo duidelijk mogelijk onderzoek, met de meest betrouwbare resultaten.

Resultaten

Om duidelijke resultaten te kunnen schetsen, zal op meerdere manieren onderzoek worden gedaan. Voor een deel van het onderzoek zal literatuurstudie worden gedaan. De literatuurstudie zal reeds bekende onderzoeken en regels vergelijken met de onderzoeken die uitgevoerd zullen worden voor het onderzoek.

Waarom zou een boer overstappen naar natuurinclusieve landbouw?

Wanneer er gekeken wordt naar het overstappen naar deze vorm van landbouw, is de motivatie voor de boer sterk van belang. De boer moet het namelijk zelf ook willen. Dit geeft ook aan dat er een duidelijke reden moet zijn waarom een boer zou moeten overstappen, aangezien het een hele verandering van bedrijfsvoering is. Boeren zijn bereid om over te stappen naar een andere manier van bedrijfsvoering, als het dan ook wat voor hen oplevert (Rossum, 2021).

Om bij antwoorden te komen, is het mogelijk om bij natuurorganisaties te kijken voor mogelijkheden. Veel natuurorganisaties of projecten zien een visie in natuurinclusieve landbouw en zien hierin vooral ook mogelijkheden voor de boeren. De natuurorganisaties zien vooral het aspect van het moeten overstappen voor de boeren als grootste reden om de bedrijfsvoering aan te passen naar natuurinclusieve landbouw. De druk op de landbouw vanuit niet alleen de overheid, maar ook vanuit andere groepen uit de samenleving wordt steeds groter, in zoverre dat er druk op de boer komt om aanpassingen te moeten maken.

Onzekerheid voor de toekomst is ook een groot aspect waar veel boeren zich bezig mee houden wanneer het gaat om hun bedrijf. Aangezien de regels voor de komende jaren niet duidelijk op papier staan, is het onduidelijk waar de landbouw naartoe zal gaan.

Tegenwoordig is natuur niet alleen voor de overheid een belangrijk aspect in de toekomst van de agrarische sector. Boeren vinden natuur een belangrijk aspect in hun bedrijfsvoering. Natuur betekent veel voor een boerderij. Naast dat een grote biodiversiteit voor veel boeren leuk is, betekent een grote biodiversiteit ook dat het bedrijf gezond is, met gezonde grond en goede bodemkwaliteit.

Na interview blijkt dat boeren vooral onzeker zijn over de toekomst, waardoor ze andere mogelijkheden dan reguliere landbouw overwegen. Hierdoor wordt natuurinclusieve landbouw een zeer mogelijke optie om toekomstperspectief zeker te houden. De ondervraagde boeren zien de toekomst onzeker in, waardoor mogelijkheden kleiner worden voor deze boeren. De boeren willen vaak ook graag bezig met andere onderwerpen buiten de reguliere landbouw. De boeren geven vaak om natuur en willen hier verder aan werken door mogelijke aanpassingen door te voeren in het bedrijf en hierdoor zorgen dat natuur een belangrijke factor wordt op het bedrijf. Biodiversiteit is voor deze boeren een grote factor, waardoor steeds meer boeren werken aan het gebruik van onder andere akkerranden, kruidenrijk grasland en mogelijk de toepassing van strokenteelt en bosranden om de landbouwgrond.

De laatste jaren is er steeds meer informatie beschikbaar over natuurinclusieve landbouw, waardoor de interesse in deze vorm ook steeds groter wordt. Boeren zien de mogelijkheden in natuurinclusieve landbouw en zien er ook steeds vaker voordelen in. Dit maakt het dat een agrariër al sneller natuurinclusieve landbouw zal overwegen als een toepassing op het bedrijf.

Hoe kan een boer overstappen naar natuurinclusieve landbouw?

Natuurinclusieve landbouw heeft geen duidelijke regel over hoe een boer/agrariër over kan stappen. Een boer kan natuurinclusief zijn door verschillende manieren, die ervoor zorgen dat het bedrijf beter gefocust is richting de natuur. Er zijn ook geen specifieke manieren om bestempeld te worden als natuurinclusief. Er zijn hierdoor meerdere mogelijkheden om als natuurinclusieve boer verder te kunnen ondernemen, met de naam bij het bedrijf.

Er zijn meerdere mogelijkheden om natuurinclusief te worden op het bedrijf. De manieren hierin zijn op verschillende niveaus mogelijk. Er zijn de aanpassingen die klein zijn en weinig moeite kosten, maar er zijn ook mogelijkheden die meer moeite kosten om aan te passen op bedrijf. Ook is het belangrijk om te onderzoeken welke organisaties bezig zijn met het praktisch toepassen van natuurinclusieve landbouw in het gebied waar de boer zich bevindt. Zomaar aanpassingen doen richting natuurinclusieve landbouw is namelijk niet altijd mogelijk aangezien er regels in de weg kunnen zitten. Ook is het aanvragen van subsidies een voordeel waar natuur- en boerenorganisaties zich tegenwoordig bezig mee houden. Boeren kunnen naar deze organisaties toegaan om de mogelijkheden te bespreken, waarna een plan kan worden gemaakt die het best uitkomt op het bedrijf en in het gebied waar de boer zich bevindt. Niet elk gebied heeft namelijk dezelfde mogelijkheden en kansen wanneer het gaat over de toepassing en het gebruik van natuurinclusieve landbouw.

Agroforestry

De laatste tijden wordt er vaak gesproken over agroforestry; ook wel voedselbossen genoemd. Het zorgt voor landbouw waarin het beheer van bomen en planten samen werken met de landbouw. Het moet hierbij wel meerdere jaren beheerd worden in deze manier van landbouw.

De definitie van agroforestry is niet compleet zeker, aangezien er meerdere variaties bestaan van deze soort landbouw. Het international Council for Research in Agroforestry (ICRAF) heeft een duidelijke beschrijving dat geldt; "Agroforestry is een dynamisch en ecologisch verantwoord systeem van beheer van natuurlijke hulpbronnen. Door de integratie van bomen in de bedrijfsvoering van boerenbedrijven en in landbouwgebieden draagt het bij aan de verbetering van economische, milieu- en sociale baten door uitbreiding en verduurzaming van de productie".

Voedselbossen kunnen een heel effectieve manier van natuurinclusieve landbouw zijn. Wanneer de bomen volgroeid zijn kan bijvoorbeeld een walnotenboom wel €150,- per jaar opleveren, terwijl een boom eenmalig aan hout misschien €15,- oplevert. Hierdoor kan agroforestry, in speciaal voedselbossen, een zeer lucratieve manier zijn van toepassingen van nieuwe en innovatieve soorten landbouw. De investering naar deze winst kan een redelijke tijd duren. Sommige bomen kunnen pas na 15 jaar of soms zelfs meer voedsel produceren of omzet maken door de producten.

Akkerranden

Akkerranden zijn een lucratieve manier om de biodiversiteit op het land te vergroten. Het is niet alleen positief voor de biodiversiteit, maar het heeft ook meerdere positieve effecten waardoor het een zeer aantrekkelijke manier van natuurinclusieve landbouw geworden is. Het zorgt onder andere ook voor een natuurlijke bestrijding van plagen en ziekten door insecten die zich begeven in de bloemen en planten. Ook verbeteren ze waterkwaliteit en zorgen ze voor een beter imago voor de boer, doordat het laat blijken dat de boer zorgt voor zijn land en de natuur.

Akkerranden hebben bepaalde regels om ervoor te zorgen dat ze op de juiste manier benut worden. Natuurlijk moet het grenzen aan bouwland, maar er zijn meerdere regels bij die bepalen of akkerranden juist zijn of niet. Akkerranden mogen bijvoorbeeld niet geoogst worden en moeten in ieder geval intact blijven tot 31 december bij een compenserend zomergewas, of tot 31 augustus bij een compenserend wintergewas.

Niet scheuren

Voor een agrariër is grasland een van de belangrijkste factoren van voeding voor de dieren, maar het is niet alleen een goede manier van voeding, grasland is ook een uitstekende factor voor de opname van stikstof. Wanneer grasland niet gescheurd wordt (omgebouwd) wordt het steeds efficiënter in de opname van stikstof. Wanneer grasland niet gescheurd wordt (omgebouwd) wordt het reeds efficiënter in de opname van stikstof. Veel grond is niet gelijk wanneer het is ingezaaid of opgekomen is klaar voor de opname van stikstof of andere broeikasgassen. De mogelijkheid bestaat dat dit een aantal jaren duurt voordat de teelt op de grond maximaal benut kan worden voor de opname van deze broeikasgassen. Dit maakt het dat het scheuren van de grond, waardoor het gewas regelmatig vervangen wordt, niet zo effectief als mogelijk blijkt wanneer het gaat om de opname van stikstof.

Bij het scheuren van grasland zijn bepaalde risico's mogelijk aanwezig. Nitraatuitspoeling is een veelvoorkomend onderwerp wanneer grasland gescheurd wordt. Er zijn hier ook verschillen aanwezig met wanneer dit in het voorjaar of in het najaar gedaan wordt.

Strokenteelt

Strokenteelt is een relatief nieuwe manier van landbouw met het gebruik van natuur in gedachte. Strokenteelt betekent dat meerdere gewassen naast elkaar in stroken op landbouwgrond geteeld worden. De gewassen worden geteeld in smalle stroken van meestal rond de 6 meter breed. Een succesvolle combinatie van gewassen die naast elkaar geteeld worden is bijvoorbeeld de grasklaver-aardappel combinatie. Uit onderzoek van Wageningen University blijkt dat meerdere insecten zoals spinnen, loopkevers en duizendpoten zich constant verplaatsen van de ene strook naar de andere strook, waar ze zoeken naar een schuilplaats of voedsel.

Om te kijken of strokenteelten rendabel kunnen worden, moeten moderne technieken gebruikt worden om ervoor te zorgen dat de stroken zo efficiënt mogelijk kunnen worden gebruikt. Hierbij horen bepaalde precisietechnieken, waaronder het gebruik van GPS, ICT en andere geavanceerde sensoren.

Figuur 6: strokenteelt in gebruik (Bron: WUR)

Kruidenrijk grasland

Een mogelijkheid om meer biodiversiteit in het grasland te krijgen, is de toepassing van kruidenrijk grasland op het bruikbare land. Het kruidenrijk grasland heeft een grote variatie aan kruiden en grassen. Het is zeer geschikt als nestgebied voor meerdere weidevogels, maar ook als leefgebied voor een grote variatie aan insecten. In de grassen en kruiden zit een grote hoeveelheid aan pollen en nectar voor voeding van deze insecten. Het kruidenrijk grasland is niet alleen geschikt voor de weidevogels, maar ook andere vogels zoals de Gele kwikstaart en de Patrijs komen vaak voor in het kruidenrijk grasland.

Kruidenrijk grasland heeft bepaalde voordelen wanneer gekeken wordt naar opbrengst en samenstelling van de kruiden. Het ruwvoer van kruidenrijk grasland heeft verhoogde hoeveelheden aan bijvoorbeeld Natrium, Calcium en Zink. Ook bevordert kruidenrijk grasland de voeropname door de smakelijkheid voor de koe. Samen met de mineralen die in het gras zitten, heeft kruidenrijk grasland rond de 700 VEM en 50 DVE, waardoor het een sterke mogelijkheid is als ruwvoer voor melkkoeien, zoogkoeien, jongvee maar ook voor vleesvee en droge koeien. De productie per hectare met kruidenrijk grasland is lager dan de intensieve raaihuizen, maar door de structuur van het kruidenrijk grasland, eet het vee tot wel aan 2 kilo droge stof per dag meer. De melkproductie blijft gelijk, terwijl uit voerproeven van Wageningen University blijkt dat 25 tot 30% van de intensieve kuil vervangen kan worden.

Naast biodiversiteit en opbrengsten heeft kruidenrijk grasland meerdere voordelen, waar ook diergezondheid onder valt. Door de structuur zorgt kruidenrijk grasland voor een verbeterde vertering en zal pensverzuring minder voorkomen. Ook helpen de stoffen zoals Tannine in klaver tegen maagdarmparasieten, smalle weegbree heeft bacteriën tegen Aucubine en paardenbloemen hebben Taraxine. Ook zijn de overige kruiden die in kruidenrijk grasland aanwezig zijn rijk aan vitamines (R. Geerts, 2018).

Weidevogelbeheer

De laatste jaren wordt het aantal weidevogels in Nederland steeds minder. Om het uitsterven van deze weidevogels te voorkomen worden plannen gemaakt om ervoor te zorgen dat er meer weidevogels terug komen in de toekomst. Voor de overheid is dit een zeer belangrijk doel en boeren kunnen helpen om ervoor te zorgen dat dit doel gehaald wordt. Weidevogelbeheer kan door verschillende aanpassingen behaald worden.

Tijdens de broedperiode van de vogels, kan er niet gemaaid worden. Deze periode loopt minimaal van 1 april tot 1 juni, maar liggend aan de soorten van vogels die broeden in het gebied, kan het aangepast worden als de broedperiode niet binnen dit kader valt. Ook zijn er pakketvormen met kruidenrijk grasland, waardoor de broedvogels zich eerder zullen nestelen waardoor de biodiversiteit vergroot wordt. Ook het gebruik van plasdras is hier een effectieve manier voor. Bij plasdras worden van April tot Augustus het waterpeil in het grasland deels verhoogd. Hier bakenen de weidevogels hun territorium af. De vogels kunnen hier veilig broeden en rusten, waardoor er automatisch veel vogels naartoe trekken. Ook zijn er door de grote hoeveelheid water een grote hoeveelheid insecten aanwezig, wat geldt als voeding voor de vogels die aanwezig zijn. Door het gebruik van lage gronden met ontworpen taluds en oevers, wordt ervoor gezorgd dat water aanwezig blijft voor deze vogels. Deze taluds moeten goed onderhouden worden zodat begroeiing met moeraskruiden niet plaats kan vinden (Vogelbescherming Nederland, 2020).

Natte teelt

Nederland heeft een groot deel aan veenweiden. Deze veenweiden zijn zeer vruchtbaar en zeer gewild als weidegrond voor de melkveehouders. Het is vooral aanwezig in het westen van Nederland, maar ook in delen van Friesland en de kop van Overijssel. Veenweiden zijn ideale broedgebieden voor weidevogels. Hieronder horen onder andere de kievit en de grutto.

Natte teelt zorgt voor een hogere grondwaterstand. De hogere grondwaterstand heeft meerdere voordelen. Het zorgt voor een grotere diversiteit in grassoorten in het landschap, wat specifiek gericht is op het beheer van weidevogels. Ook zorgt het voor een vergrote biodiversiteit in de sloten en kanalen lang het land. De veengronden worden door de verhoogde waterstand optimaal benut om water efficiënte planten in juiste omstandigheden te laten groeien (E. Gies, 2019).

Figuur 7: Natte teelt in de praktijk. (Bron: Proeftuin Krimpenerwaard)

Hoe zit de regelgeving in elkaar m.b.t. overstappen naar natuurinclusieve landbouw?

Boeren die willen overstappen richting natuurinclusieve landbouw, kunnen mogelijk in problemen komen wanneer gekeken wordt naar de regelgeving die hierbij betrokken wordt. Voor de overstap naar natuurinclusieve landbouw, is de focus met regelgeving belangrijk om ervoor te zorgen dat zo effectief mogelijk binnen de regels gehandeld kan worden. Het handhaven van de natuurinclusieve landbouw moet gedaan worden binnen de regels en hierdoor moeten theorie en praktijk met regelgeving in elkaar passen, waardoor het mogelijk kan worden duidelijke lijnen te schetsen om hierin verder te opereren.

Regelgeving voor natuurinclusieve landbouw is tegenwoordig vooral gebaseerd op de regelgeving van het gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB). Het is vooral gericht op natuur en milieu en wil boeren belonen die naast landbouw zich nog inzetten voor deze onderwerpen.

Het GLB bestaat uit meerdere pijlers met allemaal een eigen focus. Deze focussen zijn vooral gericht op het aanpassen van de huidige landbouw, met de intentie om deze landbouw mogelijk te houden in Nederland.

Gewassen

Natuurinclusiviteit kan mogelijk gestuurd worden door de gewassen die er geteeld worden. Er zijn hierdoor ook gewassen die worden gebruikt, wanneer aan natuurinclusieve landbouw wordt gewerkt. Deze gewassen voldoen aan de regels van het GLB wanneer gekeken wordt naar natuurimpact om het land.

Uit onderzoek blijkt dat gewasbescherming voor boeren een aspect is waar veel naar gekeken wordt. Gewasbeschermingsmiddelen moeten aan strenge normen voldoen om te mogen worden gebruikt op de agrarische gewassen. Er wordt voor de systeembenadering niet naar het algehele gewasbeschermingssysteem. Gewasbeschermingsmiddelen zijn een zeer belangrijk aspect in de landbouw, alleen maakt natuurinclusieve landbouw het gebruik van deze middelen lastiger. Bij bepaalde plantensoorten mogen gewasbescherming niet gebruikt worden. Dit hindert het uitvoeren van natuurinclusieve landbouw aangezien onkruid hierdoor vrije kans krijgt om de gewassen te overgroeien.

Strokkenteelt is een zeer betrokken onderdeel voor natuurinclusieve landbouw. Boeren willen met strokkenteelt preventief ziektes en plagen bestrijden zonder het risico om boetes op te lopen, of uiteindelijk een leveringsverbod te krijgen. Dit kan mogelijk worden aangezien gewassen aangrenzend aan andere gewassen een andere hoeveelheid, of ander soort gewasbescherming nodig hebben. Hierdoor zouden mogelijk door onderzoeken en controles van het NVWA verkeerde hoeveelheden van gewasbeschermingsmiddelen aan kunnen worden getroffen. Dit zou eventueel voor problemen kunnen zorgen bij supermarkten en handel voor de boer.

Bij bijvoorbeeld agroforestry kunnen ook problemen optreden wanneer aan deze vorm van natuurinclusieve landbouw wordt gedaan. Er zijn meerdere regels wanneer bomen worden geplant op landbouwgrond. Deze kunnen in strijd staan met de toepassingen van natuurinclusieve landbouw. Er zijn regels die zich bemoeien met het gebruik van het land. De landbouwbestemming kan mogelijk veranderen wanneer er een grote hoeveelheid bomen op het land staan. Dit kan voor problemen zorgen wanneer er een gemengde landbouw plaats vindt. Als de bestemming van het land verandert, kan het betekenen dat reguliere landbouw niet plaats kan vinden wanneer bomen op het terrein worden geplaatst. De regels die hierbij verbonden staan zitten in de nieuwe Wet Natuurbescherming, net zoals veel andere regels die gesteld zijn voor de landbouwsector. Vaak vallen de onderdelen van agroforestry onder de regel houtopstand. Een houtopstand wordt gezien

als een beplanting van 0.1 ha of meer of een beplanting op rij met meer dan 20 bomen. Hier vallen de meeste systemen van agroforestry onder, maar er zijn meerdere uitzondering aanwezig die toch een agroforestrysysteem mogelijk maken. Voorbeelden die hier bij horen zijn bijvoorbeeld:

Artikel 4.1: Fruitbomen en windschermen om boomgaarden

- Kerstbomen (niet ouder dan 20 jaar)
- Kweekgoed
- Beplantingen bestaande uit populieren, wilgen, essen of elzen die kennelijk zijn bedoeld voor de productie van houtige biomassa, indien zij 1:
 - ten minste eens per tien jaar worden geoogst
 - bestaan uit minstens tienduizend stoven² per hectare per beplantingseenheid, zijnde een aaneengesloten beplanting die niet wordt doorsneden door onbeplante stroken breder dan twee meter
 - zijn aangelegd na 1 januari 2013

Milieu

De laatste jaren zijn er, waaronder ook in het GLB, meerdere milieuregels bijgekomen om ervoor te zorgen dat de milieudoelstellingen die aangewezen zijn door de Europese Unie, te halen.

Water is voor de boer een bijzonder aspect op het bedrijf. Water is onder andere nodig in het onderhoud van gewassen en dieren, maar in het water zijn ook grote mogelijkheden voor biodiversiteit naast het gebruik van sloten en beken voor voldoende waterafvoer. Er zijn ondertussen spanningen met de doorstroming van water in sloten en het natuurbeheer in deze sloten en slootkanten. Er is een mix, waarin boeren de natuur bij sloten en waterkanten in stand willen houden, maar toch ook voldoende waterafvoer willen hebben om de grond in de buurt van het water kwalitatief hoog te houden. Aangezien de mogelijkheden op waterkwaliteit niet breed zijn, zijn er veel regels gemaakt op het onderhouden van de sloten en beken. Hierdoor is baggeren of het schonen van de sloten niet altijd mogelijk op basis van het waterschap.

Er zijn bepaalde regels voor de omgeving waarin boeren zich kunnen bevinden. Deze gronden bevinden zich bijvoorbeeld in de buurt van natuurgebieden. Om de natuur gezond te houden moeten boeren zich aan bepaalde regels houden. Hierbij horen onder andere meerdere vergunningen die ervoor zorgen dat de boer zich aan de regels houdt, naast het houden van dieren op het bedrijf. De regels die hierbij horen staan geschreven in de omgevingswet. Hier staat in hoe bedrijven zich horen te gedragen tegenover het milieu. Hierin staan ook regels betreffende Natura2000 gebieden. De regels hierover staan vastgelegd in een wetboek genaamd Wet Natuurbescherming. Bepaalde regels die hierin staan zijn bijvoorbeeld:

Artikel 2.1.1: Onze Minister wijst gebieden aan als speciale beschermingszones ter uitvoering van de artikelen 3, tweede lid, onderdeel a, en 4, eerste en tweede lid, van de Vogelrichtlijn en de artikelen 3, tweede lid, en 4, vierde lid, van de Habitatrichtlijn. De speciale beschermingszones worden aangeduid als «Natura 2000-gebied».

Artikel 2.7.2: Het is verboden zonder vergunning van gedeputeerde staten projecten te realiseren of andere handelingen te verrichten die gelet op de instandhoudingsdoelstellingen voor een Natura 2000-gebied de kwaliteit van de natuurlijke habitats of de habitats van soorten in dat gebied kunnen

verslechteren of een significant verstorend effect kunnen hebben op de soorten waarvoor dat gebied is aangewezen.

Artikel 2.9.3: Het verbod, bedoeld in artikel 2.7, tweede lid, is niet van toepassing op projecten en andere handelingen, behorende tot door provinciale staten bij verordening aangewezen categorieën van projecten, onderscheidenlijk andere handelingen, indien ten aanzien van het project, onderscheidenlijk de handeling is voldaan aan bij of krachtens die verordening gestelde regels. Deze regels kunnen in elk geval betrekking hebben op:

a. de wijze waarop een project wordt gerealiseerd, onderscheidenlijk een handeling wordt verricht;

b. de ligging van de locatie waar een project wordt gerealiseerd, onderscheidenlijk een handeling wordt verricht ten opzichte van een Natura 2000-gebied, een natuurlijke habitat of een habitat van een soort in dat gebied;

c. de te verrichten onderzoeken naar de gevolgen van de realisatie van een project, onderscheidenlijk de verrichting van een handeling voor de natuurlijke kenmerken van een Natura 2000-gebied;

d. de voorafgaand aan of tijdens de realisatie van een project, onderscheidenlijk de verrichting van een handeling te treffen maatregelen om te voorkomen dat de natuurlijke kenmerken van een Natura 2000-gebied worden aangetast;

e. de melding van het voornemen een project te realiseren, onderscheidenlijk een handeling te verrichten aan een bij of krachtens de verordening aangewezen bestuursorgaan, de termijn waarbinnen de melding wordt gedaan en de wijze waarop, en de daarbij te overleggen gegevens.

Artikel 3.1.1: Het is verboden opzettelijk van nature in Nederland in het wild levende vogels van soorten als bedoeld in artikel 1 van de Vogelrichtlijn te doden of te vangen.

Artikel 3.1.2: Het is verboden opzettelijk nesten, rustplaatsen en eieren van vogels als bedoeld in het eerste lid te vernielen of te beschadigen, of nesten van vogels weg te nemen.

Artikel 3.1.3: Het is verboden eieren van vogels als bedoeld in het eerste lid te rapen en deze onder zich te hebben.

Artikel 3.1.4: Het is verboden vogels als bedoeld in het eerste lid opzettelijk te storen.

Artikel 3.1.5: Het verbod, bedoeld in het vierde lid, is niet van toepassing indien de storing niet van wezenlijke invloed is op de staat van instandhouding van de desbetreffende vogelsoort.

Grond

Grond wordt pas als landbouwgrond gezien, als het onder een bepaald aantal soort regels valt. Hierbij hoort bij voorbeeld; Blijvend grasland, bouwland of grond voor blijvende teelt. De landbouwgronden moeten dus gebruikt worden voor landbouwdoeleinden. Wanneer grond gebruikt wordt, is er een mogelijkheid om aanspraak te maken op de regels en subsidiemogelijkheden van het GLB.

Blijvend grasland is een zeer innovatieve manier om mogelijkheden van natuurinclusieve landbouw te ondernemen. Blijvend grasland is een grasland dat de laatste 5 jaar niet verbouwd is en waar geen

andere gewassen op geteeld zijn in die tijd. In de Europese Unie is afgesproken dat de hoeveelheid blijvend grasland niet te veel mag dalen. Het blijvend grasland is namelijk ook een ideale bron om Co2 opname te bevorderen (F. van der Schans, 2020).

Wat kunt u waarvoor inzetten?

	Basis betalingsregeling	Ecologisch aandachtsgebied	Agrarisch Natuur - en Landschapsbeheer (u heeft een beheerpakket)	Mest bij feitelijke beschikkingsmacht
Blijvend grasland	ja	nee	ja	ja
Blijvende teelt	ja	ja	ja	ja
Bouwland	ja	ja	ja	ja
Bouwland met N codering	ja	ja	nee	ja/nee
Dijk	ja	nee	ja	ja
Haag/houtwal/singel	nee	ja	ja	nee
Natuurlijk grasland met N codering	ja	nee	nee	ja/nee
Poel	nee	ja	ja	nee
Sloot	nee	ja	ja	nee

CO² en depositie

Co2 en stikstof zijn de laatste jaren steeds vaker in het nieuws door de regelgeving betreffende dit onderwerp. Stikstofdepositie in natuurgebieden kan een probleem veroorzaken voor de planten en bomen die daar groeien. Hierdoor wordt depositie ook gezien als een probleem voor deze natuurgebieden. CO² ontstaat natuurlijk door meerdere manieren, maar ook een onderdeel van deze CO² wordt uitgestoten door de agrarische sector.

Ook opname kan een mogelijke bron zijn voor reductie van emissies in de lucht. Meerdere mogelijkheden bestaan vandaag de dag om de agrarische grond stikstof op te laten nemen. Hierbij horen bijvoorbeeld de toepassingen van rustgewassen, of het niet scheuren van grasland. Het nadeel hierbij is dat omtrent deze toepassing regels ontbreken. Dit maakt het dat deze opties vaak niet gebruikt worden en dat de opname niet optimaal benut wordt zoals het zou moeten worden benut.

Omschakelprogramma Duurzame Landbouw: voor het overstappen naar kringlooplandbouw, kan je gebruik maken van een omschakelprogramma.

Duurzame stalaanpassingen: voor eind 2023 komen er strengere emissienormen voor ammoniak, afhankelijk per diersoort. Uiterlijk 2025 gaan deze in. Misschien moet je je stal hierop aanpassen. Er komt een overgangsperiode en een subsidieregeling.

Als je onderzoek laat doen naar nieuwe technieken of managementmaatregelen voor je stal, kun je gebruikmaken van de zogenoemde innovatiemodule van deze subsidie. Als je de nieuwe technieken wilt gaan gebruiken, is er de investeringsmodule. Meer informatie vind je hier.

Er zijn afspraken gemaakt de hoeveelheid eiwit in veevoer stapsgewijs te verlagen tot maximaal 160 gram per kilogram droge stof in 2025. Koeien stoten het niet opgenomen eiwit in hun voedingsstoffen uit in de vorm van ammoniak. Met minder eiwit in de voedingsstoffen, kan de stikstofuitstoot verminderen.

Ook is afgesproken om melkkoeien meer uren in de wei te laten. De partijen streven naar een toename van 180 uren weidegang per koe in 2023. Want meer koeien in de wei, in plaats van in de stal, vermindert de ammoniakuitstoot. Beweiden en bemesten worden voor nu niet vergunningsplichtig.

Verdunnen mest: door het verdunnen van mest, kan de ammoniakuitstoot volgens het kabinet verder omlaag. Bijvoorbeeld door –via staldaken- opgevangen water te mengen met mest. Voor de periode van 2021 t/m 2023 volgt een subsidieregeling waarbij 40% van de investeringskosten wordt vergoed.

Centrale mestverwerking: door het versneld afvoeren van dierlijke mest van het veehouderijbedrijf, ontstaat er geen ammoniak. Het voorstel van het kabinet is het centraal verwerken van dierlijke mest tot ‘schone’ meststoffen. Het kan een vervanger zijn van de huidige kunstmest of een nieuw exportproduct. Er komt een meerjarige subsidieregeling voor hoogwaardige mestverwerking en kunstmestvervanging.

Coaches voor boeren: bij het maken van keuzes, kan je ondersteuning krijgen. Zo komen er vouchers voor het volgen van cursussen of het inschakelen van een onafhankelijke bedrijfscoach.

Voor boeren die willen stoppen, komt er de subsidieregeling Landelijke beëindigingsregeling veehouderijlocaties (Lbv). De Lbv is bedoeld voor bedrijven met melkvee, varkens en pluimvee met een bepaalde stikstofdepositie op een overbelast Natura 2000-gebied. Het ministerie van LNV werkt nu aan een concept-regeling. De regeling Gericht opkopen van veehouderijen is al wel actief. Voor meer informatie kunnen boeren terecht bij hun eigen provincie.

Wat zijn de voor- en nadelen van natuurinclusieve landbouw?

Een belangrijk aspect waar gekeken moet worden als het onderwerp natuurinclusieve landbouw besproken wordt is of deze vorm van landbouw het waard is voor de veehouder.

Voordelen

De basis voor overstappen richting natuurinclusieve landbouw begint bij de voordelen van natuurinclusieve landbouw. Dit zal redenen geven voor de agrariërs om na te denken om de bedrijfsvoering aan te passen. Er zitten meerdere voordelen aan het overstappen richting natuurinclusieve landbouw. Deze zullen beschreven worden om de mogelijkheden duidelijker te maken voor de boer.

Financiën

Een agrariër wil natuurlijk geld verdienen aan zijn bedrijf. Dit betekent dat er genoeg mogelijkheden moeten zijn om geld te verdienen aan het bedrijf.

Subsidies zijn mogelijk te verkrijgen bij het werken met natuuraanpassingen op bedrijfsniveau. Voor bijvoorbeeld aanpassingen als akkerranden, kruidenrijk grasland of het niet scheuren van de bodem zijn subsidies te krijgen die mogelijk interessant kunnen zijn voor de agrariër. Boeren geven aan dat er mogelijkheden moeten komen voor NIL boeren om zonder subsidies aan het werk te gaan. Als er naar subsidies moet worden gekeken zijn er natuurlijk meerdere subsidies beschikbaar voor verschillende toepassingen op het bedrijf. Bedrijven die zich focussen op de overstap geven duidelijke beschrijvingen. Subsidiefocus heeft bijvoorbeeld de mogelijkheid van subsidie voor landbouwers in Noord-Brabant die natuurinclusieve landbouw willen toepassen op het bedrijf: *De subsidieregeling ondersteunt landbouwers om zich te verdiepen in de mogelijkheden op dit gebied en advies in te winnen. Ondernemers kunnen een bedrag van € 10.000 aanvragen voor het laten opstellen van een businessplan. Alleen de volgende landbouwbedrijven komen in aanmerking voor subsidie:* (Subsidies; Proactief en resultaatgericht, 2021)

- *Bedrijven die binnen de Groenblauwe mantel gevestigd zijn;*
- *Bedrijven die voor meer dan 50% van hun oppervlak gelegen zijn binnen een straal van 1.500 meter vanaf de grens van het Natuurnetwerk Brabant.*

De Nederlandse overheid heeft de laatste 20 jaar €1 miljard euro uitgegeven aan boeren die in deze tijd natuur hebben beheerd. Nederland telt zo rond de 14.000 boeren die mee hebben gedaan aan agrarisch natuurbeheer. Deze boeren hebben in totaal bijna 70.000 hectare kunnen beheren, waar gemiddeld €1250,- per hectare beschikbaar voor is gemaakt. Deze cijfers blijken uit onderzoek van Taskforce Multifunctionele Landbouw (FPG, 2017).

Niet alleen subsidies zijn mogelijkheden voor de overstap richting natuurinclusieve landbouw. Er zijn meerdere mogelijkheden om geld te verdienen in deze sector. De verdienmodellen in de natuurinclusieve landbouw zijn mogelijk ook zeer anders dan de reguliere bedrijfsvoering. Veel natuurinclusieve boeren hebben naast alleen hun bedrijf, vaak nevenactiviteiten waar bijvoorbeeld een winkel aan het bedrijf waar eigen producten kunnen worden verkocht. Deze mogelijkheid geeft het dat er een eerlijkere prijs aan het product gegeven wordt, waardoor de producent een mogelijk hoger inkomen heeft (Doorn, 2017).

Grond

Voor agrariërs die over willen stappen, zijn er voordelen die te maken hebben met de grond. De grond van een agrariër is een van zijn of haar belangrijkste bezittingen. Dit betekent natuurlijk ook dat de boer hier goed voor zal zorgen. Door het gebruik van natuurinclusieve doeleinden, wordt de kwaliteit van de grond verhoogd. Er zal meer ruimte zijn voor biodiversiteit en bodemleven zal terugkeren in de grond. Het gebruik van kruidenrijk grasland op het bedrijf verbetert de bodemstructuur. Dit komt door de grote variatie aan grove en korte fijne wortels, waardoor beluchting in de grond verbetert en effectiviteit van de grond tijdens extreme neerslag wordt verhoogd.

Toekomstperspectief

Aangezien de toekomst voor de landbouw niet zeker is en regelgeving constant aan wordt gepast, is het schetsen van een toekomstbeeld van het bedrijf niet altijd mogelijk. Dit zorgt voor veel boeren voor een lastige toekomst met veel onzekerheden. Natuurinclusieve landbouw heeft daarentegen een ander perspectief dan de reguliere landbouw heeft. Aangezien de natuurinclusieve landbouw door overheden en groeperingen gezien wordt als de toekomst van de agrarische sector, zal hier ook rekening mee gehouden in de toekomstplannen van de overheid en het land.

De natuurinclusieve landbouw wordt mogelijk geschetst als toekomstmodel met meerdere mogelijkheden om deze manier van landbouw rendabel en voor de toekomst te behouden. De overheid stemt zich nu ook sterk in om het gebruik van natuurinclusieve landbouw toe te passen op bedrijven en heeft er meerdere mogelijkheden en toekomstdoelen voor gemaakt. Door de ontwikkeling van deze toekomstmodellen worden mogelijkheden geschept om boeren perspectief te geven over wat gedaan kan worden om deze boeren toch te laten opereren in de sector.

De overheid kijkt de laatste jaren met een steeds positievere blik richting natuurinclusieve landbouw. De gesprekken in de kamer gaan steeds vaker over de mogelijkheden in kringlooplandbouw en het gebruik van natuurmogelijkheden voor de sector. De partijen in de kamer zien het ook voor zich dat hier meer plannen voor worden gemaakt zodat de sector kan blijven bestaan, zonder dat de meeste boeren hierdoor zouden verdwijnen.

Nadelen

Er zijn ook nadelen wanneer gekeken wordt naar natuurinclusieve landbouw. Bij de aanpassing van het bedrijf gebeurt er veel waar naar gekeken moet worden als natuurinclusieve landbouw gebruikt gaat worden. Natuurinclusieve landbouw is niet altijd perfect voor de boer of voor het bedrijf, waarbij ook meerdere negatieve aspecten mogelijk kunnen optreden.

Financiën/Kosten

Bij de nadelen die deel zijn van natuurinclusieve landbouw, zijn kosten vaak ook een grote onderneming waar mogelijk problemen in komen te zitten. Om de bedrijfsvoering om te zetten, kunnen redelijke investeringen nodig zijn, om te voldoen aan de maatregelen die nodig zijn om deel te nemen aan natuurinclusieve landbouw.

Een duidelijk voorbeeld over de kosten die mogelijk op kunnen treden is de Burgerboerderij de Patrijs. Zij zijn van plan een regulier agrarisch bedrijf aan te passen naar een compleet natuurinclusief bedrijf, met lokale afzet met behulp van eigen winkels waar inwoners aan deel kunnen nemen. De ondernemers van dit bedrijf hebben een bedrijf van 160 melkkoeien overgenomen en veranderen de bedrijfsvoering dat er gemolken zal worden met 70 koeien. Hierin passen deze ondernemers ook de grond rondom hun bedrijf aan en zullen veel innovaties worden verricht. Om dit plan realistisch te maken zal een budget van 4.8 miljoen euro nodig zijn om deze aanpassingen te maken.

De mate waarin natuurinclusieve landbouw wordt toegepast bij de boer is op dit moment nogal verschillend. Sommige boeren houden het bij een akkerrand langs een stuk grond, maar sommige boeren zijn soms compleet natuurinclusief. Veel boeren zien in natuurinclusieve landbouw te veel risico's en willen daarom niet zo snel gebruik maken van de mogelijkheden in deze sector. De boeren zien de inkomstenstroom richting de natuurinclusieve overstap niet in en zien daarom ook geen toekomst voor het bedrijf, wanneer aan natuurinclusieve landbouw zou worden gedaan.

Een ander probleem waar tegenwoordig veel aan gedacht wordt is de mogelijkheden van subsidies. Wanneer een grotere hoeveelheid boeren over wil stappen naar natuurinclusieve landbouw, moet er subsidie voor zijn. De subsidiepot voor het gebruik van natuurinclusieve landbouw is niet groot genoeg om een groot deel van de boeren te voorzien van de subsidie die nodig is om boeren te voorzien van middelen om gebruik te maken van de onderdelen van natuurinclusieve landbouw. De subsidies worden elk jaar vergroot, maar in 2020 is het budget dat beschikbaar is gesteld voor de landbouw compleet gebruikt voor deze onderdelen, waardoor niet alle boeren die belangstelling hebben gebruik kunnen maken van deze subsidies.

Grond

Als er naar de grond gekeken wordt, zijn er ook nadelen gevonden aan het uitoefenen van natuurinclusieve landbouw. Het meest opvallende nadeel is de opbrengst. Van bijvoorbeeld een hectare kruidenrijk grasland, is veel minder af te halen dan een hectare Engels raaigras.

Met de agrarische grond moet volgens de regelgeving in het GLB streng worden omgegaan. Voor grondbeheer zijn specifieke regels die niet altijd vallen binnen de opties die natuurinclusieve boeren voor zich zien.

Grond heeft naast regelgeving ook andere nadelen die zich optreden wanneer deze wordt aangepast voor gebruik met de intentie van natuurinclusieve landbouw. Dit heeft te maken met de prijs van de grond. De grondprijs van agrarische grond ligt in Nederland over het algemeen tussen de €60.000,- en €90.000,- per hectare. De waarde van grond met natuurbestemmingen kan vaak wel 3 keer lager liggen dan de reguliere grondprijs. Dit kan het mogelijk maken dat de overstap naar natuurinclusieve grondaspecten minder interessant wordt, wanneer de grond mogelijk een andere evaluatie krijgt naar natuurgrond. Bij agroforestry bijvoorbeeld, wordt grond gezien als natuurgrond wanneer er meer dan 50 bomen per hectare aanwezig zijn.

Welke problemen kunnen mogelijk optreden bij de overstap naar natuurinclusieve landbouw?

Een probleem wat ook helder wordt na onderzoek te doen bij boeren en bijbehorende organisaties, is het sociale probleem wanneer een boer wil overstappen naar natuurinclusieve landbouw. Een boer is vaak lid van een studieclub met andere boeren uit de buurt. Hierin worden plannen besproken, standen van zaken doorgenomen en kan de toekomst voorspeld worden voor deze boeren. Wanneer een boer aan het natuurinclusieve onderdeel deel wil nemen, zijn de plannen van deze boer heel anders, dan wanneer er aan reguliere melkveehouderij wordt gedaan. Er kan dan bijvoorbeeld een bepaalde druk zijn wanneer de boer anders denkt dan de andere boeren en het gevoel krijgen dat deze boer niet meer in de buurt past. Deze druk die de boer dan voelt kan tot een grote last vormen zodat een boer de gewenste veranderingen niet aan wil passen.

Een ander probleem wat mogelijk de overstap kan vermoeilijken is toekomstperspectief. Doordat de regels voor de toekomst niet helemaal duidelijk zijn, zijn boeren vaak nog onzeker om de bedrijfsvoering aan te passen, aangezien ze niet weten hoe de agrarische sector in de toekomst zal veranderen. Hierdoor weten de boeren niet altijd zeker of de toepassingen die gedaan worden nut hebben en resultaten geven voor de toekomstmogelijkheid van het bedrijf.

Op basis van de interviews blijkt dat veel boeren zien dat de regelgeving tegenwoordig niet klaar is om de overstap naar natuurinclusieve landbouw. De regelgeving die op dit moment bestaat is geregeld voor de reguliere landbouw. Dit betekent dat bepaalde regels niet te handhaven zijn, of niet binnen de visie van de overheid past. Aangezien elke vorm van landbouw mogelijk zijn eigen regels nodig heeft, wordt er onder andere gepleit om NIL haar eigen regelgeving te krijgen zodat het makkelijker wordt voor de boeren om gebruik te maken van natuurinclusieve landbouw. De regelgeving zoals het reeds bestaat, rondom de reguliere en gangbare landbouw, zal hierdoor moeten worden aangepast om ervoor te zorgen dat de boeren hierin verder kunnen gaan met het betreden van natuurinclusieve landbouw. Hieronder hoort bijvoorbeeld ook de CO2 vastlegging. Mogelijkheden die natuurinclusieve boeren willen toepassen om doelstellingen te halen, zijn nog niet altijd mogelijk met de huidige regelgeving. Om ervoor te zorgen dat deze toepassingen mogelijk kunnen worden gemaakt, zal de regelgeving aan worden gepast om mogelijkheden van NIL toe te passen in de agrarische sector.

Wanneer de boer over wil stappen, kunnen er mogelijk nog andere problemen optreden. Veel boeren die aan natuurinclusieve landbouw willen doen, zien de voordelen in het aanvragen van subsidies voor de aanpassingen die gedaan worden. Voor het gebruik van subsidies worden door de organisaties die deze subsidies uitgeven, bepaalde kaarten gemaakt voor de gebieden waar de subsidies gebruikt kunnen worden. Deze kaarten zijn niet altijd specifiek ingetekend op het gebruik van bepaalde percelen en kruisen daarom regelmatig door percelen heen. Ook is de mogelijkheid aanwezig dat deze kaart grote gebieden niet gebruikt, waardoor boeren soms buiten de kaarten vallen, waardoor ze geen subsidie aan kunnen vragen voor de specifieke soort landbouw waar ze aanpassingen voor willen doen.

Hoe zal natuurinclusieve landbouw er in de toekomst uit gaan zien?

Toekomstperspectief in de agrarische sector is een veelbesproken onderwerp. De meningen hiervan zijn vaak tegenstrijdig met elkaar, waardoor een uiteindelijke oplossing moeilijk te vinden is.

Het ministerie heeft voor zichzelf een duidelijke visie van hoe de toekomst van de agrarische sector er uit zal gaan zien. Het ministerie ziet een duidelijk perspectief in natuurinclusieve landbouw en hier zal volgens hun ook een grote investering in plaatsvinden.

Het ministerie ziet de toekomst in als een agrarische sector met vooral minder gebruik van externe middelen met een grotere invloed van kringlooplandbouw en meer natuurinclusiviteit. Het ministerie van LNV gebruikt hierin onder andere bepaalde focuspunten.

Doel 1: Het verminderen van het gebruik van Milieu- en klimaatbelastende inputs.

Dit moet volgens het ministerie behaald worden door het voorkomen van verspilling en beter benutten van circulaire grondstoffen en agro-ecologie voor bemesting (van planten) en voeding (van dieren). De stuurpunten die hiervoor opgesteld worden zijn:

1.1 Kunstmestgebruik: Kunstmest wordt alleen gebruikt als aanvulling op meststoffen uit dierlijke/humane bronnen.

1.2 Bestemmingen en bronnen van voedsel- en voerstromen: In 2030 is voedselverspilling bij consument en retail gehalveerd t.o.v. 2015 en zijn voedselverliezen in de keten verminderd. De ambitie is dat al het veevoer afkomstig is van gewasproducten en reststromen die niet voor menselijke consumptie geschikt zijn. Veehouderijsectoren hebben zelf in sectorplannen doelen gesteld voor het verhogen van het aandeel reststromen in veevoeder. Deze doelen zijn het uitgangspunt.

1.3 Herkomst van veevoer: De afbouw van de afhankelijkheid van import van veevoergrondstoffen uit derde landen door gebruik van alternatieve eiwitgewassen geteeld in Europa, alternatieve eiwitbronnen en herintroductie van diermelen. De melkveesector heeft als doel voor 2025; minimaal 65% van de eiwitbehoefte afkomstig van eigen grond en vermindering van import van eiwitrijke grondstoffen van buiten Europa met tweederde.

1.4 Grondgebondenheid: Het streven is om in 2030 te komen tot een veehouderij die grondgebonden is, of tot volledige verwerking van het mestoverschot. De melkveesector dient grondgebonden te worden. De overige veehouderijsectoren staan open voor keuze.

Doel 2: Geringe tot geen verliezen in de vorm van emissies naar het milieu.

Volgens het ministerie zal dit behaald moeten worden door het integraal verminderen van broeikasgassen, stikstof, fosfaat, geur, fijnstof, chemicaliën en medicijnen.

2.1 Water: de grondwaterkwaliteit moet in heel Nederland onder de 50mg Nitraat per liter uitkomen. Grond- en oppervlaktewaterkwaliteit is conform de doelen van de Kaderrichtlijn Water. In 2027 moeten alle noodzakelijke maatregelen om kwaliteitsdoelen te bereiken, getroffen zijn.

2.2 Fijnstof en geur: Vooral gericht op varkenshouderijen.

2.3 Broeikasgassen: voor 2030 hebben de landbouw- en landgebruiksectoren een taakstellende opgave van een additionele afname van 3,5 Mton broeikasgasemissies, maar de sectoren hebben zich in het klimaatakkoord gecommitteerd aan 6 Mton emissiereductie in 2030.

Doel 3: Land- en tuinbouw, natuur en landschap zijn met elkaar verbonden.

Hoe: Bodembeheer, teeltwijzen, natuurherstel, natuurinclusiviteit.

3.1 Duurzaam bodembeheer: In 2030 worden alle Nederlandse bodems die worden gebruikt door landbouwactiviteiten duurzaam beheerd. Bodems bevatten meer organische stof, er is meer bodemleven en meer waterbufferend vermogen.

3.2 Weerbare teeltsystemen: In 2030 vindt plantaardige productie plaats met planten en

teeltsystemen die weerbaar zijn en met optimaal gebruik maken van agro-ecologie, waardoor ziektes en plagen minder kansen krijgen en minimaal gewasbeschermingsmiddelen nodig zijn.

3.3 Natuurherstel: In 2025 is ten minste 40%, in 2030 ten minste 50% en in 2035 ten minste 74% van de hectares met stikstofgevoelige natuur in N2000 gebieden onder de kritische depositiewaarde gebracht. Dit betekent een reductie van stikstofemissie van 50% in 2035. Er wordt naar gestreefd om 10% van het agrarisch gebied te laten bestaan uit landschapselementen.

3.4 Natuurinclusiviteit: 50% van het agrarisch areaal komt minimaal op niveau 2 natuurinclusief. Op dit niveau speelt grondgebondenheid een belangrijke rol.

Naast deze punten, is een belangrijk toekomstperspectief het zorgen dat (kringloop)boeren een betere sociaaleconomische positie hebben door combinatie van private en publieke middelen. Dit betekent dat er mogelijk voor boeren die aan natuurinclusieve landbouw deel willen nemen, een betere economische positie kunnen krijgen voor een verbeterd toekomstperspectief en de mogelijkheid voor een hoger en eerlijker verdienmodel.

Uit onderzoek blijkt dat ook natuurorganisaties een duidelijk toekomstperspectief hebben voor de agrarische sector. Deze organisaties zien de toekomst van de sector vrij duidelijk in. De agrarische sector moet volgens natuurorganisaties duidelijke aanpassingen maken om natuurbehoud een groter belang te maken. Ook zien veel natuurorganisaties dat de boeren de aanpassingen wel willen maken, maar dat op dit moment de wet er nog niet klaar voor is. Deze natuurorganisaties werken regelmatig samen met agrarische bedrijven om natuurinclusieve landbouw te realiseren op een hoger niveau, om ervoor te zorgen dat mogelijke aanpassingen op dit moment al kunnen worden gerealiseerd. De natuurorganisaties zien mogelijkheden voor natuurinclusieve landbouw als de oplossing van het huidige probleem van de huidige sector.

Netwerk GoedBoeren is een netwerk van boeren in Noord-Brabant waarin boeren en boerinnen werken om natuurinclusief te worden door het gebruik van meerdere aspecten van grondverbetering en biodiversiteit. Ze zijn sterk in het delen van kennis en het toepassen van natuurinclusieve landbouw en de bijbehorende verdienmodellen. Ze zien voor zich dat de agrarische sector een natuurlijke oplossing moet vinden om ervoor te zorgen dat de sector kan blijven. Hierbij horen bijvoorbeeld ook het gebruik van akkerranden voor vergrote biodiversiteit en natuurlijke plaagbestrijding. Voor de grens tussen natuur en reguliere landbouw zien ze als aspect een buffergebied tussen beide waarin boeren volledig aan natuurinclusieve landbouw meewerken.

Volgens deze natuurorganisaties moet de overheid ook aanpassingen maken. Aangezien tegenwoordig de overheid regels en wetten heeft staan die natuurinclusieve landbouw met sommige aspecten niet compleet mogelijk maken.

Ook LTO heeft bepaalde standpunten wanneer het gaat over de toekomst van natuurinclusieve landbouw en de agrarische sector. Ze werken op dit moment veel met boeren samen om kennis te delen en onderzoek te doen richting mogelijke aspecten in natuurinclusieve landbouw. LTO ziet dat er de komende tijd veel moet veranderen om mogelijkheden te maken in natuurinclusieve landbouw, of over het algemeen de agrarische sector. Ze zien graag aanpassingen die moeten worden gedaan. Ook buiten de agrarische sector. LTO ziet bijvoorbeeld dat koopgedrag van consumenten moet veranderen om ervoor te zorgen dat boeren een groter budget krijgen om aanpassingen te kunnen maken in de bedrijfsvoering. Ook zien ze verdienmodellen in natuurinclusieve landbouw als mogelijke optie om de aanpassing van bedrijfsvoering aantrekkelijker te maken. Door extra verdienmodellen op een natuurvriendelijke manier zullen meer boeren omschakelen om succesvol en toekomstgericht te worden.

Conclusie & Aanbeveling

Het doel van dit onderzoek is agrariërs handvaten te bieden over de overstap naar natuurinclusieve landbouw. Dit is in dit onderzoek gerealiseerd door het beantwoorden van de deelvragen. In dit onderzoek is de beweegreden en mogelijkheden voor het overstappen onderzocht. Daarnaast zijn consequenties, impact van regelgeving en is het toekomstperspectief onderzocht. Het concept natuurinclusieve landbouw is nog relatief nieuw doordat het begrip ontstaan is voor de mogelijkheden om biodiversiteit te vergroten en natuurbehoud te bevorderen, wat ervoor zorgt dat niet altijd evenveel kennis aanwezig is, die toch nodig zou moeten zijn om deze soort landbouw toe te passen in de praktijk. Het systeem is ontstaan in 2014 waardoor kennis op lange termijn nog onbekend is en er nog veel onderzoek naar gedaan moet worden.

Uit de resultaten van de onderzoeksvraag; “Waarom zou een agrariër overstappen naar natuurinclusieve landbouw?” blijkt dat boeren verdeeld zijn over natuurinclusieve landbouw. Een deel van de boeren staat positief in over natuurinclusieve landbouw, aangezien ze dit als oplossing zien voor de toekomst van de agrarische sector door het gebruik van de mogelijkheden waar de politiek naartoe streeft naar aanleiding van aanpassingen op regelgeving en discussies in de 2^e kamer, terwijl tegelijk aan andere problemen zoals biodiversiteit, stikstof en bodemkwaliteit wordt gedacht. De boeren willen helpen aan een oplossing en zelf ook voor toekomstperspectief van het eigen bedrijf zorgen. Uit onderzoek is gebleken dat agrariërs vaak ook bezig zijn met het gebruik van mogelijke nevenoplossingen voor de mogelijkheid van natuurverbetering en toekomstperspectief. Hier horen bijvoorbeeld het gebruik van emissiearme stalsystemen of biogasinstallaties, maar ook de natuurinclusieve oplossingen zoals kruidenrijk grasland en akkerranden. Een ander deel van de boeren ziet de oplossingen niet zitten, maar om ervoor te zorgen dat het bedrijf kan blijven bestaan, hebben ze het gevoel dat ze aanpassingen moeten maken. Deze boeren zijn niet positief in het overstappen, aangezien deze boeren het liefst op de reguliere manier van landbouw verder willen gaan, maar willen toch lichte aanpassingen maken op het bedrijfsniveau zoals het gebruik van kruidenrijk grasland of het beheer van sloten en beken. Als laatste zijn er boeren die niks zien in natuurinclusieve landbouw. Deze boeren zijn het liefst bezig met het gebruik van reguliere landbouw en zien niks in aanpassingen op het bedrijf. Uit onderzoek is gebleken dat dit vooral komt door de visie die deze agrariërs hebben richting natuurinclusieve landbouw. Ze zien de effectiviteit er niet van in en willen daarom niet overstappen of veranderingen toepassen

Uit het onderzoek naar “Hoe kan een boer overstappen naar natuurinclusieve landbouw?” blijkt dat natuur inclusieve landbouw een breed toepasbare versie van landbouw is. Er zijn diverse mogelijkheden die gedaan kunnen worden om te zorgen dat een bedrijf deze versie van landbouw toepasbaar kan maken. Er zijn mogelijkheden als akkerranden, kruidenrijk grasland, agroforestry en weidevogelbeheer, met allemaal hun eigen voordelen. Akkerranden en agroforestry zorgen voor biodiversiteit, terwijl kruidenrijk grasland hiernaast ook nog voor mogelijkheden in het sturen van voeding zorgt door de verschillen in voedingswaarden in de kruiden. Weidevogelbeheer geeft de mogelijkheid om de hoeveelheid weidevogels te vergroten en ervoor te zorgen dat de positie van deze dieren niet verslechtert. Dit zorgt dat er sterke mogelijkheden zijn om natuurinclusieve landbouw toe te passen op het bedrijf, zodat boer en bodem er voordelen uit kunnen halen. Boeren kunnen overstappen door het opnemen van contact met de organisaties, waarna de mogelijkheden op het bedrijf worden besproken samen met de mogelijkheden voor subsidies.

Uit onderzoek naar de vraag “Hoe zit de regelgeving in elkaar m.b.t. overstappen richting natuurinclusieve landbouw?” blijkt dat regelgeving op dit moment een punt is waar onduidelijkheid ontstaat. Het gebruik van natuurinclusieve landbouw is niet altijd duidelijk beschreven in het GLB en de regelgeving betreffende de reguliere landbouw. Dit maakt mogelijkheden lastig, waardoor overstappen of de toepassing van de natuurinclusieve delen lastig kan worden. Uit onderzoek is gebleken dat er regels aanwezig zijn die ervoor zorgen dat natuurinclusieve landbouw mogelijk wordt, maar dat er ook nog een aantal regels zijn die ervoor zorgen dat sommige aanpassingen niet kunnen worden gedaan, of dat er negatieve impact op het bedrijf zal plaatsvinden. Wanneer er aan agroforestry gedaan gaat worden en de grond verandert naar natuurgrond, zullen boeren nadenken of dit gewenst is of niet. De regelgeving moet in mogelijkheden van toekomstperspectief en veranderingen in het bedrijf door regels, aangepast worden om de wensen en gebruiken van de boeren te voorzien.

Na het onderzoek naar de vraag; “Wat zijn de voor- en nadelen van natuurinclusieve landbouw?” blijken er een aantal grote voor en nadelen te zijn die impact hebben voor de veehouder die gebruik willen maken van deze toepassing. Uit de resultaten van het onderzoek blijkt dat de voordelen vaak een groter bereik hebben dan de nadelen die aan natuurinclusieve landbouw gebonden zijn. De voordelen van financiën, grondgebruik, biodiversiteit en de voordelen die van het land worden gehaald zijn redenen waarom boeren over stappen. De nadelen zijn dat toepassingen als agroforestry, natte teelt en strokenteelt een grote investering zijn om deze vormen succesvol te maken, waarbij ook de regelgeving ten strengste in de gedachten moet worden gehouden.

Wanneer wordt gekeken naar de vraag; “Welke problemen kunnen mogelijk optreden bij de overstap naar natuurinclusieve landbouw?” blijkt uit onderzoek dat er nog een aantal problemen zijn bij de overstap richting natuurinclusieve landbouw. De problemen die worden ervaren hebben met een aantal aspecten te maken op het bedrijf, maar ook buiten het bedrijf. Het sociale aspect blijkt na onderzoek een probleem te zijn waardoor boeren nadenken over of ze wel willen veranderen richting natuurinclusieve landbouw. Ook blijkt het dat boeren de toekomst nog niet zeker zien in de combinatie met natuurinclusieve landbouw, waardoor het overstappen moeilijker kan gaan dan gedacht.

Betreffende de vraag; “Hoe zal natuurinclusieve landbouw er in de toekomst uit gaan zien?” Is uit onderzoek gebleken dat de toekomst van de agrarische sector niet zeker is, maar wat duidelijk gemaakt kan worden is dat de overheid bezig is met het gebruik van natuurinclusieve landbouw in Nederland. Doordat de overheid hier druk mee bezig is, kan gezegd worden dat deze soort landbouw in de toekomst meer gebruikt zal worden. Dit maakt deze soort landbouw een aanwezige optie om te overwegen door de mogelijkheden die op dit moment bekend worden gemaakt en aanwezig zijn.

Na overweging van alle resultaten blijkt dat natuurinclusieve landbouw een mogelijke optie is om op bedrijfsniveau aanpassingen maken voor mogelijke toekomstperspectieven en extra inkomens door de toepassingen van subsidies. Er zijn mogelijkheden die gebruikt kunnen worden en waar voordelen uit gehaald kunnen worden, maar bij een aantal mogelijkheden moet goed worden gekeken naar wat de regels zijn met het gebruik van de vormen van natuurinclusieve landbouw. Het blijkt dat natuurinclusieve landbouw binnen de plannen van de overheid zit, dus het gebruik maken van deze toepassingen kan een oplossing zijn om in de toekomst zonder grote problemen door te gaan met het bedrijf.

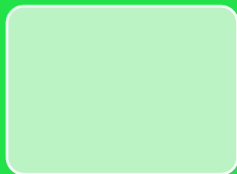
Aanbeveling

Een aanbeveling kan variëren vanwege de situatie waar het bedrijf zich in bevindt. Natuurinclusieve landbouw is vaak een regionale taak van bedrijven of organisaties die zich bezighouden in bepaalde gebieden waar natuurinclusieve landbouw van belang kan zijn.

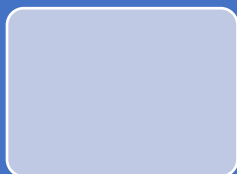
Stap 1

- Bekijk de mogelijkheden op het bedrijf.
- Op welk land kan wat mogelijk worden toegepast?

Stap 2

- Welke vorm van natuurinclusieve landbouw wil de agrarier?
- Grote of lichtere aanpassingen?

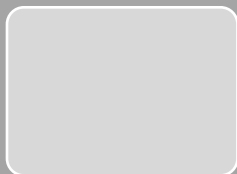
Stap 3

- Contact opnemen met de betreffende organisaties voor de mogelijkheden.
- Bijv: Boerennatuur, Stimuland, Provincie, Nationaalgroenfonds

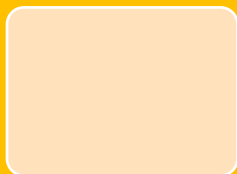
Stap 4

- Overleg met de organisatie over de mogelijkheden
- Overwegingen maken welke vorm toegepast zal worden

Stap 5

- Het toevoegen van de vorm van natuurinclusieve landbouw
- Ervoor zorgen zodat de vorm volgens de regels wordt toegepast

Stap 6

- Het onderhouden van de toepassing
- Wanneer succesvol toegepast de mogelijkheid tot het krijgen van subsidie

Discussie

Wanneer er gekeken wordt naar dit onderzoek moeten de resultaten goed bekeken worden. Er moet gekeken worden of de resultaten betrouwbaar zijn en op een correcte manier verkregen zijn. Het is namelijk nodig voor een succesvol onderzoek om betrouwbare bronnen te hebben, zodat een onderzoek effectief gebruikt en toegepast kan worden.

Deelvraag 1

Wanneer gekeken wordt naar waarom boeren mogelijk willen overstappen naar natuurinclusieve landbouw zijn er een paar onderwerpen waar naar gekeken kan worden. Om bij dit antwoord te komen zijn boeren geïnterviewd om erachter te komen waarom ze mogelijk zouden overstappen naar natuurinclusieve landbouw. Hierdoor zijn de resultaten betrouwbaar omdat ze er zelf vaak ervaring mee hebben. Ook zijn hierin natuurorganisaties en vertegenwoordigers ondervraagd. Zij weten vaak waarom boeren over willen stappen en vaak komen agrariërs bij hen om advies.

De verwachtingen en de resultaten komen bij deze vraag overeen. Veel boeren zien of hebben problemen en willen daarom gebruik maken van de mogelijkheden die er op dit moment zijn. Dit betekent dat de resultaten overeen komen met de verwachtingen die waren gesteld.

Er waren tijdens dit onderzoek een paar beperkingen voor deze vraag. De eerste beperking waar toch wel veel nadelen aan zaten is dat veel boeren weinig tijd hadden tijdens het vergaren van de resultaten. Boeren zijn over het algemeen zeer druk op de boerderij waardoor veel van de geplande boeren weinig tot geen tijd hadden om vragen te beantwoorden voor het onderzoek. Dit maakte resultaten vinden soms zeer lastig.

Deelvraag 2

De vraag over hoe een boer mogelijk over kan stappen naar natuurinclusieve landbouw, of het in ieder geval kan toepassen op het bedrijf was nog relatief makkelijk te beantwoorden. Door desk research te doen waren veel voorbeelden te vinden van toepassingen die op dit moment al worden gedaan, waarna door het onderzoek doen naar al reeds uitgevoerde onderzoeken data kon worden verzameld om dit samen te brengen in dit onderzoek.

Omdat er op dit moment al veel over gepraat wordt, kwam een deel van de verwachtingen uit zoals verwacht, maar er waren ook een paar onderdelen waar de verwachtingen niet overeen kwamen met wat de uiteindelijke resultaten waren. Dit had vooral te maken met de mogelijkheden in kruidenrijk grasland en de mogelijke subsidies die in elk van de categorieën mogelijk is.

Na het verzamelen van deze data is het mogelijk een vervolgonderzoek te plegen. Een belangrijk onderzoek wat zou kunnen worden gedaan is de effectiviteit van de bepaalde soorten landbouw op bepaalde gronden. Aangezien niet op elke soort grond de soorten landbouw effectief zijn, kan er onderzoek gedaan worden naar welke soorten het meest effectief zijn op welke gronden en de mogelijke bijbehorende gebieden. Naast deze vervolgonderzoeken zijn er ook andere onderzoeken waar mogelijk aan gewerkt zou kunnen worden. Een mogelijk ander vervolgonderzoek is het gevolg van de toepassingen van natuurinclusieve landbouw en de bodemkwaliteit hiervan. Het onderzoeken van de bodemkwaliteit is een mogelijk interessant onderwerp aangezien het de mogelijkheid geeft voor boeren om de voordelen en nadelen van de soorten nog specifiek te kunnen overwegen. Mogelijk een van de belangrijkste vervolgonderzoeken wat plaats zou kunnen vinden in de sector is het onderzoeken wat het verschillende effect van de niveaus van natuurinclusieve landbouw. Wanneer dit onderzocht zou worden, worden de effecten van de toepassingen duidelijk, waardoor er per bedrijf en per regio de perfecte oplossing gevonden kan worden om natuurinclusieve landbouw toe te passen in de agrarische sector.

Deelvraag 3

Voor de vraag richting de regelgeving van natuurinclusieve landbouw is vooral veel desk research gedaan. Op internet staan bronnen van de overheid met de plannen die ze hebben om de agrarische sector in de toekomst mogelijk te maken. Ook is er contact geweest met vertegenwoordigers van de overheid om een duidelijke samenvatting te krijgen van de regelgeving die beschikbaar is voor de natuurinclusieve sector.

De verwachtingen bij deze vraag kwamen niet compleet overeen met de resultaten. De verwachting was niet dat er een grote hoeveelheid aan regels was waardoor meerdere delen van de natuurinclusieve landbouw niet mogelijk waren. Het was niet verwacht dat bij bepaalde ondernemingen de mogelijkheden op de grond streng beperkt worden.

Deelvraag 4

Over de vraag met de voor- en nadelen is er vooral onderzoek gedaan wat er mogelijk is voor de boer en wat de boer krijgt voor het toepassen van natuurinclusieve landbouw. Er is vooral onderzoek gedaan naar reeds gedane onderzoeken om te kijken wat elke vorm van natuurinclusieve landbouw te bieden heeft, samen met de mogelijkheden waar overheden en andere instanties naar kijken.

Er zijn bij deze deelvraag sterke mogelijkheden voor een vervolgonderzoek. Er zou in detail kunnen uitgezocht worden wat de voordelen zijn met het gebruik van de soorten NIL. De soorten hebben naast de algemene voordelen ook diepere voordelen met betrekking tot de opbrengsten en bodemkwaliteit waarbij in sommige mogelijkheden in natuurinclusieve landbouw tot op heden niet zo heel uitgebreid onderzoek naar is gedaan.

Deelvraag 5

Voor de deelvraag met betrekking tot de toekomst van natuurinclusieve landbouw is op meerdere manieren informatie verzameld. De belangrijkste informatie kwam van de contactpersoon van het ministerie. Zij verstrekten informatie waarin de toekomstplannen van de overheid m.b.t. natuurinclusieve landbouw en de gehele agrarische sector waren opgesteld. Ook werd er naast deze informatie gekeken naar het nieuwe GLB. Hierin staan de regels die Europa de komende tijd wil gebruiken. Dit geeft grotendeels al een toekomstperspectief voor de agrarische sector en de toekomstmogelijkheden voor natuurinclusieve landbouw.

Er waren een paar problemen die optraden bij het beantwoorden van deze deelvragen. Het grote probleem hierbij is dat het bijna niet mogelijk is om de toekomst te voorspellen. Er kunnen wel schetsen worden gemaakt met hoe het er uit zou kunnen gaan zien, maar een duidelijke visie maken over hoe het er uit komt te zien is zo goed als onmogelijk. De vraag is wel beantwoord, maar of dit 100% de toekomst zal zijn is niet compleet zeker. Het betreft de toekomstplannen van de mensen die de regels maken voor de landbouw in Nederland, dus het is wel een duidelijke visie.

Bronnen

- De Heer, K. (2006). *Natura 2006*. Opgehaald van Knnv vereniging voor veldbiologie: <file:///M:/Downloads/Natura2006103002008.pdf>
- AgroForestry Nederland. (2020). *Wat is agroforestry?* Opgehaald van Agro-Forestry Nederland: <https://www.agro-forestry.nl/agroforestry/>
- Bij12. (2020). *A1.01 Weidevogelgebieden*. Opgehaald van Bij12: <https://www.bij12.nl/onderwerpen/natuur-en-landschap/index-natuur-en-landschap/agrarische-natuurtypen/a01-agrarische-faunagebieden/a01-01-weidevogelgebieden/>
- Bionext. (2020). *Wat is Biologisch?* Opgehaald van BioNext: https://bionext.nl/wat-doen-we/advies-en-onderwijs/over-biologisch/?gclid=CjwKCAjw_JuGBhBkEiwA1xmbRVyGJG6dkYeB_ixrpql81bQ3Xcv9vrueYf3kv7WlqLsk8vGPSki_vxoCgXQQAvD_BwE
- BusinessInsider. (2020). *'Kabinet trekt €350 miljoen uit om boeren bij Natura-2000 gebieden uit te kopen'*. Opgehaald van Business Insider Nederland: <https://www.businessinsider.nl/boeren-stikstof-uitkopen-natura-2000/>
- C. Blokhuis, J. S. (2020). *Een eerste verkennende literatuurstudie over het effect van bodembeheer op het behalen van bodem-, water- en luchtdoelstellingen*. Opgehaald van Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu: <https://rivm.openrepository.com/bitstream/handle/10029/623749/2020-0033.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- de Boer, J. (2021). *Feiten en cijfers over natuurinclusieve landbouw*. Opgehaald van Staatsbosbeheer: <https://www.staatsbosbeheer.nl/over-staatsbosbeheer/dossiers/natuurinclusieve-landbouw/feiten-en-cijfers#:~:text=Natuurinclusieve%20landbouw%20is%20een%20onderwerp,hel%20bedrijf%20te%20bieden%20heeft.>
- Doorn, A. v. (2017). *Natuurinclusieve landbouw; Omdat het moet*. Opgehaald van Wageningen University & Research: <https://www.wur.nl/nl/nieuws/Natuurinclusieve-landbouw-omdat-het-moet.htm>
- Duurzaam-ondernemen.nl. (2018). *Nederlandse boeren willen overstappen op natuurvriendelijke methoden*. Opgehaald van Duurzaam-Ondernemen: <https://www.duurzaam-ondernemen.nl/nederlandse-boeren-willen-overstappen-op-natuurvriendelijke-methoden/>
- E. Gies, A. v. (2019). *Mogelijke Toekomstbeelden Natuurinclusieve Landbouw*. Opgehaald van Wageningen Environmental Research: <https://edepot.wur.nl/498926>
- Ekopart. (2019). *Landgoed Twickel: Biologisch als Natuurinclusieve aanpak (2019)*. Opgehaald van Ekopart.nl: <https://www.ekopart.nl/landbouw-en-natuur/landgoed-twickel-biologisch-als-natuurinclusieve-aanpak-2019>
- Eric Hees. (2000). *Trekkers naast de trap*. Opgehaald van Wageningen University & Research: <https://edepot.wur.nl/139102>
- F. van der Schans, J. v. (2020). *Natuurinclusieve landbouw*. Opgehaald van CLM onderzoek & Advies: <https://edepot.wur.nl/526918>

- Federatie Particulier Grondbezit. (2021). *Boeren beheren natuurgebieden*. Opgehaald van Federatie Particulier Grondbezit: <https://www.grondbezit.nl/boeren-beheren-natuurgebieden.html>
- FPG. (2017). *Agrarisch natuurbeheer, natuurinclusieve landbouw, voedselbossen en meer*. Opgehaald van Federatie Particulier Grondbezit: <https://www.grondbezit.nl/agrarisch-natuurbeheer-natuurinclusieve-landbouw-voedselbossen-en-meer.html>
- GroenKennisnet. (2019). *Dossier Biologische landbouw*. Opgehaald van GroenKennisnet: <https://www.groenkennisnet.nl/nl/groenkennisnet/dossier/Dossier-biologische-landbouw.htm>
- GroenKennisnet. (2020). *Natuurinclusieve landbouw, wat is dat?* Opgehaald van Groen kennisnet: <https://wiki.groenkennisnet.nl/pages/viewpage.action?pageId=19988508#:~:text=De%20overheid%20vindt%20natuurinclusieve%20landbouw,andere%20intensivering%20van%20de%20landbouw.>
- J. Westerink, M. Pleijte. (2020). *Natuurinclusieve landbouw gaat om een cultuurverandering. Vakblad Vatuur, Bos en landschap*. Opgehaald van Wageningen Universiteit: <https://library.wur.nl/WebQuery/wurpubs/fulltext/531373>
- J. Westerink, M. Ploomp, F. Otterburg, M. Zanen, R. Schrijver. (2018). *Boeren voor natuur: De ultieme natuurinclusieve landbouw*. Opgehaald van Wageningen University, Environmental research: <https://library.wur.nl/WebQuery/wurpubs/fulltext/434934>
- J. Westerink, T. d. (2019). *Kan een goede boer natuurinclusief zijn?* . Opgehaald van Wageningen University & Research: <https://library.wur.nl/WebQuery/wurpubs/fulltext/508108>
- J.W. Erisman, N. v. (2017). *Maatregelen Natuurinclusieve Landbouw*. Opgehaald van Wageningen University & Research: <https://library.wur.nl/WebQuery/wurpubs/fulltext/419124>
- Joost van Velzen. (2019). *Duizenden boerenbedrijven zitten muurvast door stikstofregels*. Opgehaald van Trouw.nl: <https://www.trouw.nl/nieuws/duizenden-boerenbedrijven-zitten-muurvast-door-stikstofregels~b0a48b00/>
- Keurmerkenwijzer. (2020). *Het weidegang keurmerk.*. Opgehaald van Keurmerkenwijzer.nl: <https://keurmerkenwijzer.nl/keurmerken/weidemelk/#:~:text=Het%20keurmerk%20Weidemelk%20staat%20op,eigendom%20van%20de%20stichting%20Weidegang.&text=Koeien%20in%20de%20wei%20kunnen,hel%20welzijn%20van%20de%20koe.>
- Landbouw met Natuur. (2020). *Akkerranden en bloemstroken*. Opgehaald van LandbouwmNatuur: <https://www.landbouwmNatuur.nl/maatregelen/akkerranden-en-bloemstroken/>
- LNv. (2019). *Visie Landbouw, Natuur en Voedsel: Waardevol en Verbonden*. Opgehaald van Rijksoverheid: <https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-landbouw-natuur-en-voedselkwaliteit/visie-lnv>
- LTO-Nederland. (2019). *Over LTO*. Opgehaald van LTO-Nederland: <https://www.lto.nl/over-lto/lto-nederland/>
- M. Sanders, J. W. (2015). *Op weg naar een natuurinclusieve landbouw*. Opgehaald van Alterra Wageningen UR: <https://library.wur.nl/WebQuery/wurpubs/fulltext/360471>
- M. Smits. (2019). *Natuurinclusieve landbouw: van niches*. Opgehaald van Wageningen University & Research: <https://library.wur.nl/WebQuery/wurpubs/fulltext/474150>

- Marie-José Smits, A. D.-D.-v. (2020). *Van A naar Biodiversiteit*. Opgehaald van Wageningen University & Research: <https://library.wur.nl/WebQuery/wurpubs/fulltext/521302>
- Melman, D. (2020). Natuurinclusieve landbouw: wat mogen we ervan verwachten? *Vakblad Natuur, Bos en Landschap*. Opgehaald van Wageningen Environmental Research: <https://library.wur.nl/WebQuery/wurpubs/fulltext/520661>
- NationaalGroenFonds. (2020). *Natuurinclusieve kringlooplandbouw*. Opgehaald van NationaalGroenFonds: <https://www.nationaalgroenfonds.nl/werkterreinen/natuurinclusieve-landbouw>
- Natura2000. (2021). *Natura 2000*. Opgehaald van Natura2000.nl: natura2000.nl
- Nederland, V. (2020). *Boer en vogels; Plasdras*. Opgehaald van Vogelbescherming Nederland: <https://www.boer-en-vogels.nl/themas/water/plas-dras>
- NMF, N. e. (2020). *Natuurinclusieve landbouw*. Opgehaald van De Natuur en Milieu Federaties: <https://www.natuurenmilieufederaties.nl/project/natuurinclusieve-landbouw/>
- Planetproof. (2020). *Wat is on the way to planetproof?* Opgehaald van Planetproof.nl: <https://www.planetproof.nl/>
- R. Geerts, L. H. (2018). *Kruidenrijk Grasland; Goed voor koe en boer*. Opgehaald van De-vala.nl: <http://www.de-vala.nl/wp-content/uploads/2018/04/Kruidenrijk-grasland.pdf>
- Rijkswaterstaat. (2019). *Emissiearme vloeren*. Opgehaald van Kenniscentrum Infomil: <https://www.infomil.nl/onderwerpen/landbouw/emissiearme-vloeren/#:~:text=Emissiearme%20vloeren%20worden%20toegepast%20in,de%20roosterspleten%20en%20bij%20de>
- Rossum, M. v. (2021). *Term 'natuurinclusieve landbouw' roept weerstand op*. Opgehaald van NieuweOogst: <https://www.nieuweoogst.nl/nieuws/2021/03/11/term-natuurinclusieve-landbouw-roept-weerstand-op>
- Schouten, C. (2017). *Landbouw, Natuur en voedsel: waardevol en verbonden*. Opgehaald van Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit: <file:///M:/Downloads/visie-landbouw-natuur-en-voedsel-waardevol-en-verbonden.pdf>
- Staatsbosbeheer. (2021). *Visie en beleid natuurinclusieve landbouw*. Opgehaald van Staatsbosbeheer.nl: <https://www.staatsbosbeheer.nl/Over-Staatsbosbeheer/Dossiers/natuurinclusieve-landbouw/visie-en-beleid>
- Staatsbosbeheer. (2021). *Visie en beleid natuurinclusieve landbouw*. Opgehaald van staatsbosbeheer.nl: <https://www.staatsbosbeheer.nl/Over-Staatsbosbeheer/Dossiers/natuurinclusieve-landbouw/visie-en-beleid>
- Subsidies; Proactief en resultaatgericht*. (2021). Opgehaald van Subsidiefocus: <https://www.subsidiefocus.nl/subsidies>
- van der Veen, F. (2020). *Hoe vermindering van stikstof-uitstoot kan leiden tot een vruchtbaardere landbouw*. Opgehaald van FeikovanderVeen.com: <https://feikovanderveen.com/2020/05/27/hoe-vermindering-van-stikstof-uitstoot-kan-leiden-tot-een-vruchtbaarder-landbouw/>

- van Doorn, A. (2017). *Natuurinclusieve landbouw, omdat het moet*. Opgehaald van Wageningen University: <https://www.wur.nl/nl/nieuws/Natuurinclusieve-landbouw-omdat-het-moet.htm>
- van Wijk, K. (2019). *Toekomstbeelden voor natuurinclusieve landbouw*. Opgehaald van NieuweOogst: <https://www.nieuweoogst.nl/nieuws/2019/09/27/toekomstbeelden-voor-natuurinclusieve-landbouw>
- VarkensinNood. (2020). *wat is het beter leven keurmerk?* Opgehaald van Varkensinnood.nl: <https://www.varkensinnood.nl/het-beter-leven-keurmerk>
- W. Baan. (2020). *Woningbouw opent jacht op landbouwgrond*. Opgehaald van Boerenbusiness.nl: <https://www.boerenbusiness.nl/grond/artikel/10887901/woningbouw-opent-jacht-op-landbouwgrond>
- Wakker-Dier. (2021). *Over Wakker Dier*. Opgehaald van WakkerDier.nl: <https://www.wakkerdier.nl/over-wakker-dier/missie/>

Figuur 1: De verdeling van stikstofuitstoot (Bron:RIVM)	8
Figuur 2: De niveaus in natuurinclusieve landbouw (Bron: PBL)	12
Figuur 3: De toekomstvisie van natuurinclusieve landbouw (Bron:Groen Kennisnet)	13
Figuur 4: Test met het gebruik van akkerranden (Foto: Cas Steunebrink)	14
Figuur 5; Het gebruik van Agroforestry (Bron: WUR).....	24
Figuur 6: strokenteelt in gebruik (Bron: WUR).....	25
Figuur 7: Natte teelt in de praktijk. (Bron: Proeftuin Krimpenerwaard).....	27

Bijlagen

Vragen voor natuurinclusieve veehouders

- 1) Wat is uw visie richting natuurinclusieve landbouw?
- 2) Hoe lang doet u al aan deze vorm van natuurinclusieve landbouw?
- 3) Wanneer kwam u op het idee om de bedrijfsvoering aan te passen?
- 4) Welke vragen of steekpunten had u voordat u aanpaste naar deze bedrijfsvoering?
- 5) Welke problemen kwam u tegen toen u veranderde naar deze vorm van natuurinclusieve landbouw? En hoe heeft u deze op kunnen lossen?
- 6) Heeft u veel steun gehad van de overheid of andere organisaties tijdens het overstappen?
- 7) Bent u tevreden dat u bent overgestapt naar deze vorm van natuurinclusieve landbouw?
- 8) Wat had u het liefst anders gedaan, of wat had u het liefst gezien dat anders was gegaan?
- 9) Denkt u dat iedereen over moet stappen/ de kans moet krijgen om over te stappen richting natuurinclusieve landbouw?
- 10) Vind u dat er meer hulp moet komen voor agrariërs die over willen stappen naar deze bedrijfsvoering?
- 11) Zou natuurinclusieve landbouw mogelijk een standaard kunnen worden in de toekomst?

Vragen voor belangenbehartigers

- 1) Wat is uw visie op natuurinclusieve landbouw?
- 2) Bent u direct betrokken met projecten gericht op natuurinclusieve landbouw? Zo ja, welke en hoe gaat dit te werk?
- 3) Wat zijn volgens u de steekpunten wanneer gekeken wordt naar deze bedrijfsvoering?
- 4) Welke problemen ziet u vooral optreden wanneer gekeken wordt naar natuurinclusieve landbouw?
- 5) Ziet u een veranderende/opkomende trend richting natuurinclusieve landbouw? Zo ja, kunt u die verder uitlichten?
- 6) Zou natuurinclusiviteit in de toekomst een standaard kunnen worden voor de landbouw? Waarom?
- 7) Is er volgens u genoeg hulp om agrariërs te helpen met natuurinclusiviteit?
- 8) Vind u dat alle agrariërs integratie met natuur moeten toepassen op het bedrijf? En waarom?
- 9) Hoe ziet u de toekomst van de agrarische sector en natuurinclusieve landbouw in?
- 10) Wat ziet u graag veranderd worden om ervoor te zorgen dat de natuur beter benut kan worden in de bedrijfsvoering?

Bijlage 2 - Hoofdpunten van de LNV-visie verder geconcretiseerd

1. Doel: vermindering gebruik van milieu- en klimaatbelastende inputs Hoe: voorkomen van verspilling en beter benutten van circulaire grondstoffen en agro-ecologie voor bemesting (van planten) en voeding (van dieren)	
<i>Focus</i>	<i>Mogelijke concretisering</i>
1.1 Kunstmestgebruik	Kunstmest wordt alleen gebruikt als <i>aanvulling</i> op meststoffen uit dierlijke/humane bronnen. (Afhankelijk van toestemming Europese Commissie voor toepassing van dierlijke mest als kunstmestvervanger.)
1.2 Bestemming en bronnen van voedsel- en voerstromen	In 2030 is voedselverspilling bij consument en retail gehalveerd t.o.v. 2015 en zijn voedselverliezen in de keten verminderd (Sustainable Development Goal 12.3 en zo verwoord in het Klimaatakkoord). De ambitie is dat al het veevoer afkomstig is van gewasproducten en reststromen die niet voor menselijke consumptie geschikt zijn. (Afhankelijk van ruimte in Europese regelgeving. Dit betreft met name de introductie van insecten als (voedings- en) voedereiwit, en de herintroductie van diermelen als eiwitbron in diervoer.) Veehouderijsectoren hebben zelf in sectorplannen doelen gesteld voor het verhogen van het aandeel reststromen in veevoeder. Deze doelen zijn uitgangspunt. Varkenssector heeft als doel vastgesteld dat in 2030 90% van de grondstoffen niet geschikt is voor humane consumptie. Ontwikkeling alternatieven (bijv. uit insecten en andere eiwitten) wordt gestimuleerd.
1.3 Herkomst van veevoer	Afbouw van de afhankelijkheid van import van veevoergrondstoffen uit derde landen (buiten Europa) door gebruik van alternatieve eiwitgewassen geteeld in Europa (lupine, luzerne, soja, klaver etc.), alternatieve eiwitbronnen (insecten, algen, wieren) en herintroductie diermelen. De melkveesector heeft als doel voor 2025: minimaal 65 % van de eiwitbehoefte afkomstig van eigen grond (inclusief buurtcontracten) en vermindering import van eiwitrijke grondstoffen van buiten Europa met tweederde. De varkenssector heeft als doel vastgesteld dat in 2030 80% van de grondstoffen van regionale/Europese oorsprong is.
1.4 Grondgebondenheid	Het streven is om in 2030 te komen tot een veehouderij die grondgebonden is (op bedrijfsniveau of in een regionaal samenwerkingsverband) of tot volledige verwerking van het mestoverschot. De melkveesector dient grondgebonden te worden, de overige veehouderijsectoren kunnen kiezen.
2. Doel: geringe tot geen verliezen in de vorm van emissies naar het milieu Hoe: integraal verminderen van broeikasgassen, stikstof, fosfaat, geur, fijnstof, chemicaliën, medicijnen	
<i>Focus</i>	<i>Mogelijke concretisering</i>
2.1 Water	De grondwaterkwaliteit in heel Nederland moet onder de 50 mg Nitraat per liter uitkomen (doelstelling Nitraatrichtlijn). Grond- en oppervlaktewaterkwaliteit is conform de doelen van de Kaderrichtlijn Water. In 2027 moeten alle noodzakelijke maatregelen om kwaliteitsdoelen te bereiken, getroffen zijn.
2.2 Fijnstof en geur	Voor de pluimveesector geldt voor fijnstofemissie als doel 50% reductie fijnstofemissies in 10 jaar t.o.v. 2019. Voor de varkenshouderij gelden voor fijnstof geen doelen op sectorniveau. Voor geur is in het sectorplan varkenshouderij uitgesproken dat omwonenden van varkensbedrijven, varkenshouders en hun medewerkers, geen nadelige effecten (bijv. geuroverlast) ondervinden van het houden van varkens. NB Voor fijnstof zijn er voor de varkenshouderij geen doelen gesteld omdat de dominante staltechniek (luchtwater) al een hoge reductie (ca. 80%) levert. Voor nieuwe technieken is in de Sbv wel een

	minimumeis voor fijnstofreductie gesteld van 25%. Die minimeis is er ook voor geur.
2.3 Broeikasgassen	Voor 2030 hebben de landbouw- en landgebruiksectoren een taakstellende opgave van een additionele afname (bovenop bestaand beleid) van 3,5 Mton broeikasgasemissies (t.o.v. het emissiepad bij ongewijzigd beleid van 2016), maar de sectoren hebben zich in het Klimaatakkoord gecommitteerd aan 6 Mton emissiereductie in 2030.
2.4 Energie	In 2030 is 100% van de melkvee- en varkenshouderijen energieneutraal en werkt 100% met groene stroom (zon, wind, herbenutting warmte, vergisting etc.). PM Andere sectoren
3. Doel: land- en tuinbouw, natuur en landschap zijn met elkaar verbonden Hoe: bodembeheer, teeltwijzen, natuurherstel, natuurinclusiviteit	
<i>Focus</i>	<i>Mogelijke concretisering</i>
3.1 Duurzaam bodembeheer	In 2030 worden alle Nederlandse bodems die worden gebruikt voor landbouwactiviteiten (1,8 mln. ha) duurzaam beheerd: de bodems bevatten daardoor meer organische stof, er is meer bodemleven, minder verdichting en meer waterbufferend vermogen. (Zie Nationaal Bodemprogramma.)
3.2 Weerbare teeltsystemen	In 2030 vindt plantaardige productie plaats met planten en teeltsystemen die weerbaar zijn en met optimaal gebruik van agro-ecologie, waardoor ziekten en plagen minder kans krijgen en minimaal (chemische) gewasbeschermingsmiddelen nodig zijn. (Zie Uitvoeringsprogramma Gewasbescherming.)
3.3 Natuurherstel	In 2025 is ten minste 40%, in 2030 is ten minste 50% en in 2035 ten minste 74% van de hectares met stikstofgevoelige natuur in N2000-gebieden onder de kritische depositiewaarde gebracht. (Zie Wet Natuur.) Dit betekent voor 2035 een reductie van de stikstofemissie van ongeveer 50%. We streven ernaar dat 10% van het agrarisch gebied bestaat uit landschapselementen (Europese Biodiversiteitsstrategie/FarmToFork).
3.4 Natuurinclusief	50% van het agrarisch areaal komt minimaal op niveau 2 natuurinclusief. Op dit niveau vervult grondgebondenheid een belangrijke rol: op het bedrijf wordt gestuurd op het sluiten van kringlopen door verbeterde bodem-, gewas- en diercycli, op het ruimte geven voor natuurlijk gedrag van dieren, het beheer van landschapselementen en ondersteuning voor de functionele agrobiodiversiteit, naast maatregelen ten aanzien van specifieke soorten (dit laatste is de kern van niveau 1).
4. Doel: gezond voor mens en dier Hoe: dierenwelzijn als basisprincipe	
<i>Focus</i>	<i>Mogelijke concretisering</i>
4.1 Gezondheid dieren	Diermanagementsystemen die verdere vermindering van antibioticagebruik mogelijk maken.
4.2 Diergecentreerd beleid	Voor inbreuk op het welzijn van gehouden dieren geldt momenteel al het 'nee, tenzij'-principe, zoals bepaald in de Wet dieren. Daarbovenop komt inzet op het stimuleren van positieve ervaringen voor het dier. Dit vertaalt zich naar doelen voor thema's als fysieke ingrepen, langeafstandstransporten en weidegang.
5. Doel: vitale toekomstperspectieven voor boer en keten Hoe: verdienvermogen boeren, waarden van voedsel, relatie boer en burger	
<i>Focus</i>	<i>Mogelijke concretisering</i>
5.1 Stapeling van beloning	PM In 2030 hebben (kringloop)boeren een betere sociaaleconomische positie door combinatie van private en publieke middelen.
5.2 Transparantie	In 2030 geven verwerkingsbedrijven, groothandel, detailhandel, horeca en cateringdiensten inzicht in hun prestaties op het gebied van duurzaamheid, inclusief de prijsvorming van agrarische producten.
5.3 Consumentengedrag	Meer consumenten kiezen voor duurzame producten (herkenbaar aan topkeurmerken).

5.4 Duurzamere handel en export	In WTO-verband inzetten op het bevorderen van milieudoelstellingen door handel (incl. biodiversiteit) – combinatie van gelijk(er) speelveld én hogere standaarden via de mondiale WTO-standaard. V.w.b. handelsakkoorden: - bevorderen gelijk speelveld; - inzet dierenwelzijn conform Voortgangsbrieven Landbouwhuisdieren; - vergroten inzet op duurzaamheidshoofdstukken (Trade and Sustainable Development) in handelsakkoorden (LNV-focus op biodiversiteit en ontbossing); - benadrukken volledige implementatie en handhaving van duurzaamheidshoofdstukken.
---------------------------------	--